

<https://gep.ui.ac.ir/?lang=fa>

Geography and Environmental Planning

E-ISSN: 2252- 0910

Document Type: Research Paper

Vol. 36, Issue 4, No.100, 2025, pp. 185- 212

Received: 29/07/2025 Accepted: 26/05/2026

A Benchmarking Study of Pedestrian-Oriented Tourism in Historic Urban Squares (Red Square, Piazza del Campo, and Grand Place) Toward the Enhancement of Naqsh-e Jahan Square, Isfahan

Ali Zangiabadi *

Associate professor, Department of Geography and Urban Planning, Faculty of Geographical Sciences and Planning, University of Isfahan, Isfahan, Iran
A.zangiabadi@geo.ui.ac.ir

Shiva Ghanbarian

Ph.D. student, Department of Geography and Urban Planning, Faculty of Geographical Sciences and Planning, University of Isfahan, Isfahan, Iran
sh.ghanbarian@geo.ui.ac.ir

Abstract

Historic urban squares as key elements of public spaces play a crucial role in enhancing historical, cultural, and social identity while improving pedestrian-oriented experiences in cities. This study aimed to optimize and conduct a comparative analysis of the spatial and functional characteristics of 4 prominent historic squares—Naqsh-e Jahan Square (Iran), Red Square (Russia), Piazza del Campo (Italy), and Main Market Square (Rynek Główny, Poland)—with a focus on pedestrian-centric and urban tourism approaches. The research was applied in nature and employed an analytical-comparative method. Evaluations of the squares were carried out by using Multi-Criteria Decision-Making (MCDM) and the TOPSIS model with results validated through expert opinions from specialists in urban design, cultural heritage management, and urban tourism. The findings indicated that owing to its human-centered design, spatial cohesion, diversity of land uses and urban services, architectural quality, and harmony with the historic fabric, Naqsh-e Jahan Square was identified as the most suitable square for pedestrian-oriented tourism. The other squares were ranked subsequently based on their geometric forms, connectivity to the urban fabric, and pedestrian infrastructure. The results underscored that integrating spatial design principles, preserving historical values, and enhancing soft tourism infrastructure were key factors in elevating pedestrian experiences in historic squares. These findings can assist urban planners and cultural heritage managers in optimizing historic urban spaces for sustainable, human-centered tourism.

Keywords: Benchmarking, Historic Urban Squares, Pedestrian-Oriented Tourism.

Introduction

Historic urban squares as paramount elements of public space play a foundational role in shaping the historical, cultural, and social identity of cities. These spaces foster active engagement among citizens and tourists,

*Corresponding Author

Zangiabadi, A. and Ghanbarian, S. (2026). A Benchmarking Study of Pedestrian-Oriented Tourism in Historic Urban Squares (Red Square, Piazza del Campo, and Grand Place) Toward the Enhancement of Naqsh-e Jahan Square, Isfahan. *Geography and Environmental Planning*, 36 (4), 185 - 212 .

2252-0910 © University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>).

10.22108/gep.2026.146059.1738

strengthen social interactions, and serve as central manifestations of urban life. In this context, pedestrian-friendliness—as a human-centered approach in urban design and planning—is essential for enhancing the quality of urban spaces and individuals' lived experiences. This article aimed to conduct a comparative analysis of the spatial and functional characteristics of 4 prominent historic squares: Naqsh-e Jahan Square in Isfahan (Iran), Red Square in Moscow (Russia), Piazza del Campo in Siena (Italy), and Main Market Square (Rynek Główny) in Krakow (Poland) with an emphasis on pedestrian-friendliness and urban tourism.

Through a review of the theoretical literature on public spaces, urban squares, pedestrian-oriented design, and the role of historic squares in strengthening urban identity, the authors described the functions of these squares within the social and cultural fabric of cities. They further emphasized the necessity of a comparative analysis of these spaces from the perspectives of their pedestrian capabilities and tourist attractions. The primary motivation for this research was the lack of comprehensive comparative studies that simultaneously examined the physical, functional, cultural, and perceptual dimensions of these squares.

Materials & Methods

This research was applied in nature and employed an analytical-comparative approach. Data were collected through library research, urban documents, field observations, and questionnaires completed by 30 urban planning specialists. For data analysis, a Multi-Criteria Decision-Making (MCDM) model and the TOPSIS technique were utilized to accurately score various criteria by integrating quantitative and qualitative data.

The selection of the studied squares was based on historical similarities, geometric form, diversity of uses, level of pedestrian-friendliness, square size, and cultural significance. The evaluation criteria comprised 10 main indicators: quality of pedestrian infrastructure, perception of safety, accessibility, visual attractiveness, amenities, connectivity to attractions, density and diversity of uses, tourism infrastructure, cultural significance, and diversity of urban events. Each indicator was scored separately and the results were analyzed by using the TOPSIS model. Furthermore, to enhance the validity of the analysis, a questionnaire consisting of 18 measurement variables on a Likert scale was designed and completed by specialists in spring 2025. The results of this questionnaire were subsequently compared with the model's output.

Research Findings

Naqsh-e Jahan Square achieved the highest final score of 0.700, ranking first in terms of pedestrian-friendliness, spatial coherence, diversity of uses, and historical identity. Main Market Square (Rynek Główny) in Krakow with a score of 0.550 placed second due to its square design, diverse amenities, excellent accessibility, and optimal connection to the urban fabric. Piazza del Campo with its shell-shaped and intimate design but smaller size and more limited amenities secured third place (0.375). Red Square in Moscow, despite its high historical significance and iconic attractions, such as the Kremlin and St. Basil's Cathedral, ranked fourth (0.250) due to a lack of green spaces and limitations in pedestrian access and mobility.

This research revealed a direct relationship between indicators like geometric form, architectural quality, diversity of uses, spatial security, accessibility, and service facilities and the level of satisfaction among pedestrian tourists. The questionnaire results further confirmed the findings of the quantitative model, particularly regarding Naqsh-e Jahan Square, which scored highest on indicators including architectural quality, spatial coherence, cultural identity, and human scale. However, some weaknesses were also observed in Naqsh-e Jahan Square, such as a lack of multi-language signboards, weak night lighting, and the absence of digital information infrastructure.

Discussion of Results & Conclusion

Historic squares, through principled design and a re-evaluation of their functions, can play a more prominent role in meeting the needs of pedestrian tourists. Naqsh-e Jahan Square, despite its high historical and architectural value, can have the potential to become a successful international model for pedestrian tourism if its green spaces are redesigned, movement paths are optimized, information infrastructure is improved, and spaces for pause and social interaction are increased. Recommended interventions include installing multi-language digital signboards, enhancing night lighting, revitalizing canals and shaded tree plantings, adding urban furniture, and organizing cultural events.

In conclusion, by combining quantitative and qualitative methodologies, this research provided a structured model for evaluating historic public spaces from a pedestrian perspective. This model can serve as a basis for the analysis and optimal design of other urban squares with high cultural value. The findings are particularly significant for developing countries that are on a path toward revitalizing historical spaces with a human-centered approach.

مقاله پژوهشی

بهینه‌سازی گردشگری پیاده‌مدار میدان‌های تاریخی شهری (میدان‌های سرخ، دل کمپو و رینک گلونی در جهت ارتقای میدان نقش جهان اصفهان)

علی زنگی‌آبادی* ، دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

A.zangiabadi@geo.ui.ac.ir

شیوا قنبریان، دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

sh.ghanbarian@geo.ui.ac.ir

چکیده

میدان تاریخی شهری، به عنوان اجزای اصلی فضاهای عمومی، نقشی حیاتی در تقویت هویت تاریخی، فرهنگی و اجتماعی شهرها و بهبود تجربه پیاده‌روی در آنها ایفا می‌کنند. این مطالعه با هدف بررسی بهینه و مقایسه ویژگی‌های فضایی و عملکردی چهار میدان تاریخی برجسته، یعنی میدان نقش جهان، میدان سرخ، دل کامپو و میدان رینک گلونی، از منظر پیاده‌محوری و گردشگری شهری انجام گرفته است. پژوهش حاضر کاربردی بوده و روش آن تحلیلی - تطبیقی است. ارزیابی این میدان‌ها با استفاده از روش تصمیم‌گیری چندمعیاره (MCDM) و مدل TOPSIS صورت پذیرفت و نتایج با دیدگاه‌های کارشناسان متخصص در زمینه طراحی شهری، مدیریت میراث فرهنگی و گردشگری شهری تأیید شد. نتایج نشان می‌دهد که میدان نقش جهان، با طراحی انسان‌محور، یکپارچگی فضایی، گوناگونی کاربری‌ها و خدمات شهری، کیفیت معماری و همخوانی با بافت تاریخی، به عنوان بهترین گزینه برای گردشگری مبتنی بر پیاده‌روی شناخته شده است. دیگر میدان‌ها نیز براساس شکل هندسی، اتصال به بافت شهری و امکانات پیاده‌محوری در رتبه‌های بعدی قرار گرفتند. یافته‌های این تحقیق بر اهمیت ترکیب اصول طراحی فضایی، حفاظت از ارزش‌های تاریخی و بهبود زیرساخت‌های نرم گردشگری تأکید دارد که این عوامل کلیدی برای ارتقای تجربه پیاده‌محور در میدان تاریخی مهم محسوب می‌شوند. این نتایج می‌تواند به برنامه‌ریزان شهری و مدیران میراث فرهنگی در بهینه‌سازی فضاهای تاریخی شهری برای گردشگری پایدار و انسان‌محور یاری رساند.

واژه‌های کلیدی: بهینه‌سازی، میدان‌های تاریخی شهری، گردشگری پیاده‌مدار.

*نویسنده مسئول

زنگی‌آبادی، علی و قنبریان، شیوا. (۱۴۰۵). بهینه‌سازی گردشگری پیاده‌مدار میدان‌های تاریخی شهری (میدان‌های سرخ، دل کمپو و رینک گلونی در جهت ارتقای میدان نقش جهان اصفهان). جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، ۳۶ (۴)، ۲۱۲-۱۸۵.

مقدمه

واژه «میدان» در لغت‌نامه دهخدا به‌عنوان واژه‌ای اصیل فارسی، تعریف و در معنای شهری به فضایی باز اطلاق می‌شود که عناصر کالبدی پیرامونی همچون بناهای مسکونی، تجاری یا اداری آن را در بر گرفته‌اند (آسیایی، ۱۳۸۹، ص. ۹۹). در تاریخ شهرنشینی، میدان‌ها همواره نقشی فراتر از یک فضای باز ایفا کرده‌اند و به‌عنوان بستر اصلی تجمعات اجتماعی، فعالیت‌های اقتصادی، آیین‌های فرهنگی و تعاملات روزمره شهروندان شناخته شده‌اند. همین ویژگی سبب شده است که میدان‌ها در بسیاری از شهرهای تاریخی، به نقاط کانونی ساختار فضایی و نماد هویت شهری تبدیل شوند.

مطالعات معاصر طراحی شهری تأکید دارند که فضاهای عمومی، به‌ویژه میدان‌ها، نقش محوری در شکل‌گیری حیات شهری دارند. گه‌ل با تمرکز بر مقیاس انسانی بیان می‌کند که کیفیت طراحی میدان‌ها مستقیماً بر میزان حضور مردم، تعاملات اجتماعی و احساس تعلق به مکان تأثیر می‌گذارد (Gehl, 2010, p. 19–23). از دیدگاه وی، میدان‌هایی که امکان حرکت ایمن و راحت پیاده، توقف، مکث و مشاهده را فراهم می‌کنند، بیشترین ظرفیت را برای سرزندگی شهری دارند (Gehl, 2010, p. 71).

در دهه‌های اخیر، مفهوم «پیاده‌مداری»^۱ به‌عنوان یکی از شاخص‌های کلیدی در ارزیابی کیفیت فضاهای شهری مطرح شده است. پژوهش‌ها نشان می‌دهند که عواملی نظیر پیوستگی شبکه معابر، تنوع کاربری‌ها، کیفیت جداره‌های فعال، مقیاس انسانی و خوانایی فضایی، تأثیر مستقیمی بر تمایل شهروندان و گردشگران به حرکت پیاده دارند (Pereira et al., 2024, p. 5). افزون بر این، عوامل ادراکی مانند احساس امنیت، آسایش حرکتی و جذابیت بصری، نقش تعیین‌کننده‌ای در افزایش ماندگاری افراد در فضاهای عمومی ایفا می‌کنند (حسینی، ۱۳۹۶، ص. ۳۴).

میدان‌های تاریخی، به‌واسطه ساختار باز، موقعیت مرکزی و پیوند با شبکه معابر اصلی، همواره از ظرفیت بالایی برای پیاده‌مداری و فعالیت‌های شهری برخوردار بوده‌اند. در بافت‌های تاریخی، این میدان‌ها علاوه بر کارکردهای روزمره، نقش مهمی در شکل‌دهی به تجربه گردشگری شهری دارند. مطالعات انجام‌شده در میدان نقش جهان اصفهان نشان می‌دهد که کیفیت طراحی شهری، همجواری کاربری‌ها و حضور نشانه‌های بصری شاخص، تأثیر معناداری بر الگوهای رفتار پیاده و حضور گردشگران دارد (Maniei et al., 2024, p. 9–11).

این یافته‌ها بر اهمیت تلفیق تحلیل‌های کالبدی، اجتماعی و نحوی فضا در ارزیابی میدان‌های تاریخی تأکید می‌کنند. در سطح بین‌المللی، پژوهش‌های تطبیقی متعددی به بررسی میدان‌های تاریخی اروپایی پرداخته‌اند. این مطالعات نشان می‌دهند که میدان‌های موفق اروپایی از طریق ایجاد مرزهای فعال، مقیاس انسانی و تنوع فعالیت‌ها توانسته‌اند هم‌زمان پاسخگوی نیازهای شهروندان محلی و گردشگران باشند (Carmona, 2022, p. 214). همچنین در تحقیقی با تحلیل داده‌های حاصل از شبکه‌های اجتماعی نشان داده‌اند که میزان جذابیت میدان‌های تاریخی برای گردشگران، ارتباط مستقیمی با قابلیت پیاده‌مداری، دسترسی فضایی و نزدیکی به سایر جاذبه‌های شهری دارد (Rodríguez & Hidalgo, 2023, p. 7).

¹ walkability

مطالعات انجام‌شده در زمینه میدان‌های تاریخی ایران و نقش آنها در گردشگری شهری، عمدتاً بر ابعاد کالبدی - فضایی و مؤلفه‌های هویتی متمرکز بوده است. صادقی و احمدی با خوانش تطبیقی مؤلفه‌های مکان در میدان‌های تاریخی نقش جهان، گنجعلی‌خان، دل‌کمپو و گراند پلیس، به این نتیجه رسیدند که میدان‌های موفق تاریخی واجد کیفیت‌های چهارگانه فرم، فعالیت، معنا و اکوسیستم بوده‌اند و ویژگی‌های مشترکی نظیر خوانایی فضا، نفوذپذیری کالبدی و بصری، تنوع کاربری، رویدادپذیری اجتماعی و توجه به شرایط اقلیمی دارند (صادقی و احمدی، ۱۳۹۶، ص. ۵۵۹). در پژوهشی دیگر، محمدی و چنگلوایی با ارزیابی مؤلفه‌های کیفیت فضای شهری در مسیرهای پیاده گردشگری اصفهان و با استفاده از روش تحلیل سلسله‌مراتبی فازی، نشان دادند که مؤلفه‌های عملکردی (به‌ویژه کیفیت قرارگاه‌های رفتاری) در مقایسه با مؤلفه‌های زیبایی‌شناختی و زیست‌محیطی، از بیشترین تأثیر در مطلوبیت مسیرهای پیاده گردشگری برخوردارند و محور جلفا در این میان بالاترین اولویت را داراست (محمدی و چنگلوایی، ۱۳۹۲، ص. ۳۰). همچنین تهرانی و همکاران با بررسی تطبیقی الگوهای اولیه میدان نقش جهان، بر تأثیرپذیری این میدان از الگوهای پیشین همچون میدان عتیق اصفهان، میدان صاحب‌آباد تبریز و میدان سعادت‌آباد قزوین تأکید کرده و آن را حاصل تداوم تجارب چندصدساله معماری و شهرسازی ایران دانسته‌اند (تهرانی و همکاران، ۱۳۹۱، ص. ۱۱۲۱). این تحقیقات اگرچه هر یک به جنبه‌هایی از کیفیت فضایی، مؤلفه‌های مکان یا الگوهای تاریخی میدان‌های ایرانی پرداخته‌اند، کمتر مطالعه‌ای با رویکرد یکپارچه بهینه‌کاوی و با تأکید بر گردشگری پیاده‌مدار در میدان‌های تاریخی و به‌ویژه با مقایسه نظام‌مند میدان نقش جهان با نمونه‌های شاخص جهانی انجام شده است که پژوهش حاضر درصدد پرکردن این خلأ است.

با وجود این، بررسی ادبیات پژوهش نشان می‌دهد که هنوز خلأ درخور توجهی در مطالعات تطبیقی داده‌محور میان میدان‌های تاریخی ایران و اروپا وجود دارد. بخش عمده‌ای از پژوهش‌ها به تحلیل‌های توصیفی یا صرفاً کالبدی محدود شده‌اند و کمتر به مقایسه نظام‌مند شاخص‌های پیاده‌مداری و گردشگری شهری پرداخته‌اند. علاوه بر این، میدان‌های تاریخی غیروپایی، به‌ویژه میدان نقش جهان و تأثیر فرایندهای مدرن شهری بر عملکرد و کیفیت آنها در پژوهش‌های بین‌المللی کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند.

بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف ارزیابی، بهینه‌کاوی و مطالعه تطبیقی چهار میدان تاریخی شهری انجام شده است. این پژوهش با تمرکز بر شاخص‌های کلیدی پیاده‌مداری مؤثر بر گردشگری شهری، می‌کوشد ضمن تحلیل نقاط قوت و ضعف هر میدان، زمینه‌ای برای مقایسه نظام‌مند و رتبه‌بندی میدان‌های مورد مطالعه فراهم آورد. انتظار می‌رود نتایج این تحقیق بتواند به غنای ادبیات علمی در حوزه طراحی شهری و گردشگری پیاده‌مدار کمک کند و چارچوبی تحلیلی برای مدیریت و ارتقای میدان‌های تاریخی در بافت‌های شهری مختلف ارائه دهد.

مبانی نظری

تحولات پارادایمی در برنامه‌ریزی و طراحی شهری طی دهه‌های اخیر، نقش فضاها را از عناصر صرفاً کالبدی به بسترهای چند عملکردی تعاملات اجتماعی، هویت‌بخشی شهری و توسعه گردشگری پایدار ارتقا داده است. میدان‌های شهری تاریخی به‌عنوان کهن‌الگوهای فضای جمعی، نه‌تنها میراث‌های معماری و شهرسازی

هستند، به دلیل قابلیت‌های ذاتی خود در تمرکز فعالیت‌ها، تسهیل راهبری و خلق تجربه، کانون‌های اصلی گردشگری شهری به شمار می‌روند. در این میان، مفهوم پیاده‌مداری به عنوان شاخصی جامع برای سنجش کیفیت تعامل انسان با محیط کالبدی، اجتماعی و عملکردی این فضاها، جایگاهی محوری در ادبیات معاصر یافته است.

نظریه پردازان طراحی شهری، کیفیت فضاها را در گرو تحقق هم‌زمان ابعاد کالبدی، ادراکی و عملکردی می‌دانند؛ برای مثال، رویکردهای نوین بر این باورند که نشانه‌های محیطی^۱، یکپارچگی فضایی و تنوع کاربردی، نه تنها جریان‌های پیاده را سازماندهی می‌کنند، با تسهیل راهبری ذهنی^۲ و افزایش مطلوبیت فضا، به ارتقای تجربه گردشگری منجر می‌شوند. در همین راستا، پژوهش‌ها نشان می‌دهند که پیکربندی فضایی^۳ و کیفیت طراحی شهری تأثیر معناداری بر الگوهای رفتاری عابران و گردشگران دارد؛ به گونه‌ای که فضاها با قابلیت ادراکی بالا و دسترسی مطلوب، به گره‌گاه‌های گردشگری پیاده‌مدار تبدیل می‌شوند (Turgay, 2021).

در ادبیات تحلیل شهری، پارامترهای شکل‌شناسی (نظیر تراکم، نحوه چیدمان شبکه ارتباطی و میزان دسترسی، نقشی بنیادین در ارتقای قابلیت پیاده‌روی ایفا می‌کنند. مطالعات مبتنی بر نظریه «چیدمان فضا»^۴ مؤید آن است که ساختار شبکه معابر و جانمایی میدان‌ها در بافت تاریخی، میزان هم‌پیوندی فضایی را تعیین می‌کند و به‌طور مستقیم بر رفتار حرکتی گردشگران تأثیر می‌گذارد. میدان‌های تاریخی به عنوان گره‌های مرکزی در این شبکه، ضمن افزایش نفوذپذیری و خوانایی، بستری برای پشتیبانی از طیف متنوعی از فعالیت‌های گردشگری فراهم می‌آورند (Hillier & Hanson, 1984).

مفهوم گردشگری پیاده‌مدار به عنوان رهیافتی نوین در مطالعات گردشگری شهری، بر افزایش تعامل عمیق و اصیل گردشگر با بسترهای تاریخی - فرهنگی از طریق پیاده‌روی تأکید دارد. این رویکرد نه تنها با اهداف توسعه پایدار (کاهش آلودگی و مصرف سوخت) همسوست، به احیای فضاها و ارتقای کیفیت زیست‌پذیری شهری نیز کمک می‌کند (هرندی و همکاران، ۱۴۰۲). از منظر روانشناسی محیطی، گردشگران به دنبال فضاهایی هستند که بتوانند از طریق مسیرهای راهبردی و خوانا به سمت نقاط عطف و معنادار حرکت کنند؛ امری که مستقیماً به طراحی شبکه معابر و کیفیت فضای عمومی وابسته است؛ بنابراین، تحلیل میدان‌های تاریخی باید با رویکردی تلفیقی و با در نظر گرفتن معیارهای کالبدی (دسترسی، نفوذپذیری)، کاربردی - اجتماعی (تنوع فعالیت‌ها، تعاملات انسانی) و ادراکی (تصورپذیری، حس مکان) صورت پذیرد تا نقش آنها در توسعه گردشگری پیاده‌مدار به درستی تبیین شود (Mansouri & Ujang, 2016; Amen & Nia, 2023).

بهینه‌کاو^۵ در ادبیات مدیریت و برنامه‌ریزی، فرآیندی نظام‌مند برای سنجش عملکرد، محصولات و فرآیندها در برابر قوی‌ترین رقبا یا سازمان‌های پیشرو، با هدف دستیابی به برتری و بهبود مستمر تعریف شده است (Camp, 1989). در حوزه مطالعات شهری و گردشگری، این مفهوم به ارزیابی تطبیقی شاخص‌های عملکرد فضایی یک مکان در مقایسه با نمونه‌های موفق و برتر اطلاق می‌شود تا از تجربیات آنها برای ارتقای رقابت‌پذیری فضایی و کیفیت

¹ Environmental Signifiers

² Wayfinding

³ Spatial Configuration

⁴ Space Syntax

⁵ Benchmarking

تجربه گردشگران بهره گرفته شود (Kozak, 2002). در چارچوب پژوهش پیش رو، بهینه‌کاوی با مقایسه ساختار دسترسی پیاده، الگوی توزیع فعالیت‌ها، شدت حضور گردشگران و کیفیت تجربه فضایی در میدان‌های شاخص جهانی (میدان سرخ مسکو، میدان دل کمپو سیه‌نا و میدان رینک گلونی) با میدان نقش جهان اصفهان انجام می‌شود. این رویکرد تطبیقی می‌تواند به استخراج معیارهای عملی و الگوهای بهینه برای ارتقای کیفیت عملکرد گردشگری - فضایی میدان نقش جهان منجر شود.

مرور ادبیات نشان می‌دهد که ارتقای گردشگری پیاده‌مدار در میدان‌های تاریخی مستلزم نگاهی یکپارچه به ابعاد کالبدی - فضایی، کارکردی - اجتماعی و ادراکی - زیبایی‌شناختی است. بر این اساس، پژوهش حاضر با بهره‌گیری از چهارچوب‌های تحلیل فضایی و معیارهای پیاده‌مداری شهری، در پی پاسخ به این پرسش اساسی است که کدام دسته از این شاخص‌ها تأثیر بیشتری در تبدیل میدان‌های تاریخی به مقاصد جذاب گردشگری دارند و چگونه می‌توان از طریق بهینه‌کاوی با نمونه‌های موفق جهانی، به ارتقای کیفیت میدان نقش جهان دست یافت.

معرفی میدان‌ها

به منظور تحقق اهداف پژوهش و امکان مقایسه تطبیقی، معرفی میدان‌های مورد مطالعه نه براساس روایت تاریخی، بلکه با تمرکز بر ویژگی‌های کالبدی - فضایی، الگوی اتصال، و ظرفیت‌های پیاده‌مداری مؤثر بر گردشگری شهری انجام شده است. این رویکرد امکان تحلیل نظام‌مند شاخص‌ها و مقایسه عملکردی میدان‌ها را فراهم می‌کند.

میدان نقش جهان اصفهان به عنوان یکی از بزرگ‌ترین میدان‌های تاریخی جهان، در قلب بافت تاریخی شهر اصفهان قرار گرفته و به صورت مستقیم به شبکه معابر اصلی و بازار تاریخی متصل است. این میدان با فرم مستطیلی کشیده و ابعاد تقریبی ۱۶۰×۵۶۰ متر، مقیاسی فراتر از میدان‌های اروپایی دارد که امکان حرکت آزاد پیاده، تجمع و برگزاری رویدادهای جمعی را فراهم می‌کند (توسلی و بنیادی، ۱۳۷۱، ص. ۲۵). نسبت طول به عرض حدود ۳:۱، کناره جداره‌های پیوسته دوطبقه، حس محصوریت فضایی و تعادل بصری را تقویت کرده است (شمس‌دهکردی و همکاران، ۱۳۹۴، ص. ۵۶). جهت، طول و عرض بناهای اطراف میدان همگی تمثیل‌های معمارانه و از اصول اعتقادی اسلام با زبان پر رمز و راز معماری و شهرسازی شیخ بهایی است (کامروا، ۱۴۰۲، ص. ۲۱).

الگوی اتصال این میدان به جای‌مانده از دوره صفوی بر چهار ورودی اصلی در جهات جغرافیایی است که مهم‌ترین آن، اتصال مستقیم به بازار قیصریه در ضلع شمالی است. این پیوند عملکردی - فضایی، میدان را به گره اصلی شبکه پیاده در بافت تاریخی تبدیل کرده است. همجواری میدان با عناصر شاخص مذهبی، حکومتی و تجاری، موجب شکل‌گیری تنوع عملکردی بالا در پیرامون آن شده و زمینه‌ساز حضور مستمر شهروندان و گردشگران است (حسینی، ۱۳۹۶، ص. ۴۱). مطالعات اخیر نشان می‌دهند که همین ترکیب فرم، اتصال و تنوع کاربری، نقش تعیین‌کننده‌ای در ارتقای قابلیت پیاده‌مداری میدان نقش جهان دارد (Maniei et al., 2024, p. 9-11).

میدان سرخ مسکو در ساختار تاریخی این شهر، به عنوان فضای باز مرکزی میان کرم‌لین و بافت شهری پیرامون عمل می‌کند. این میدان با فرمی کشیده و مقیاس بزرگ، به شبکه‌ای از معابر اصلی متصل است و نقش گره فضایی را

در سیستم حرکتی پیاده شهر را ایفا می‌کند (Alexandrovskiy et al., 1998, p. 583). الگوی باز میدان و حضور جداره‌های شاخص تاریخی نظیر کرملین و کلیسای سنت باسیل، خوانایی فضایی بالایی برای کاربران ایجاد کرده است. ممنوعیت تردد خودرو در بخش عمده میدان و دسترسی مستقیم به ایستگاه‌های مترو، شرایط مناسبی برای حرکت پیاده و حضور گردشگران فراهم آورده است؛ با این حال، مقیاس بزرگ میدان و فاصله زیاد جداره‌ها در برخی بخش‌ها، موجب کاهش حس محصوریت انسانی در مقایسه با میدان‌های اروپایی کوچک‌تر می‌شود؛ موضوعی که در ارزیابی کیفی پیاده‌مداری اهمیت دارد (Carmona, 2022, p. 217).

میدان دل کامپو سیه‌نا ایتالیا نمونه‌ای شاخص از میدان‌های تاریخی اروپایی با فرم ارگانیک و مقیاس انسانی است. این میدان به سبک گوتیک ساخته شده و یکی از میدان‌های دارای فضاهای سخت و نرم و کف‌سازی است (وحیدبافنده و میرغلامی، ۱۴۰۱، ص. ۱۸). همچنین میدان با هندسه صدفی شکل و شیب طبیعی زمین، به‌صورت تدریجی به فضای شهری پیرامون متصل می‌شود و از طریق یازده مسیر باریک پیاده، محلات تاریخی سیه‌نا را به یکدیگر پیوند می‌دهد (Nevola, 2007, p. 56). این نفوذپذیری بالا، میدان را به هسته اصلی شبکه پیاده شهر تبدیل کرده است. همجواری میدان با بناهای اداری، مذهبی و خدماتی فعال، همراه با ممنوعیت کامل تردد خودرو، موجب افزایش سرزندگی و حضور مداوم کاربران در ساعات مختلف شبانه‌روز شده است. پژوهش‌ها نشان می‌دهند که ترکیب فرم نامنظم، مقیاس انسانی و فعالیت‌های پیرامونی، میدان دل کامپو را به یکی از موفق‌ترین نمونه‌های میدان پیاده‌مدار در گردشگری شهری تبدیل کرده است (Bardzińska-Bonenberg & Bączkowska, 2019, p. 28).

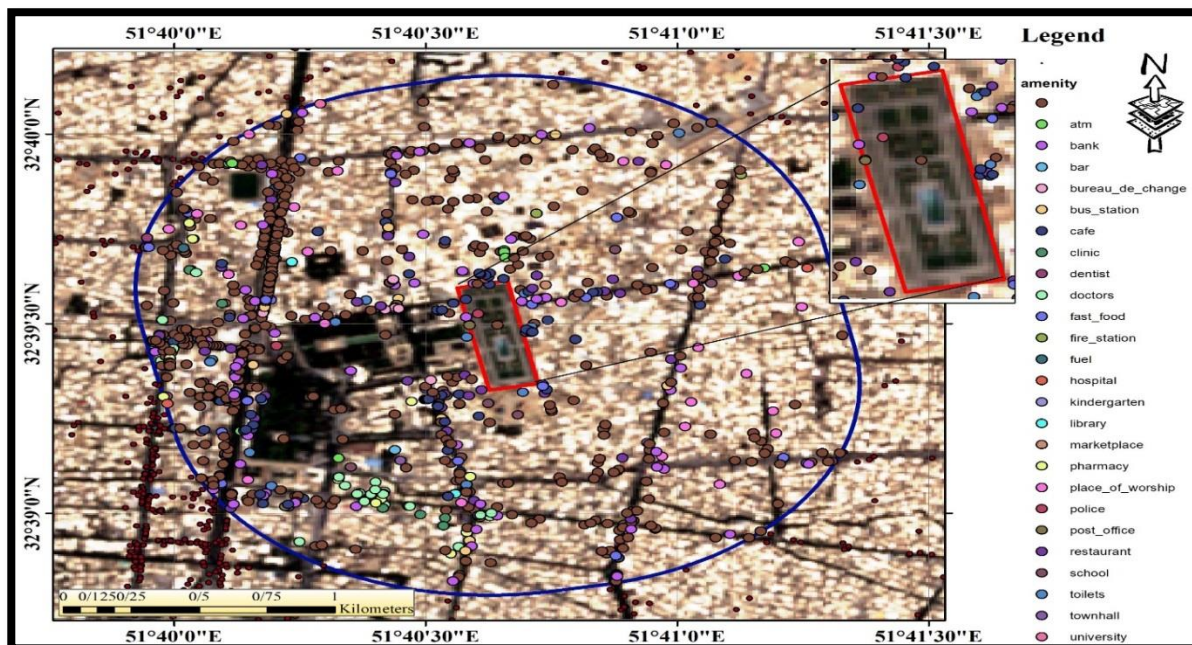
میدان رینک گلونی کراکوف لهستان با فرم منظم مربع‌شکل و ابعاد تقریبی ۲۰۰×۲۰۰ متر، نمونه‌ای از میدان‌های مرکزی قرون وسطایی است که ساختار فضایی آن مبتنی بر نظم هندسی و خوانایی بالا است (Rudziński, 2020, p. 12). این میدان از طریق هشت محور اصلی به شبکه معابر تاریخی متصل می‌شود و نقش گره مرکزی در سیستم پیاده شهر را ایفا می‌کند. حضور عناصر شاخص تاریخی مانند تالار پارچه و کلیسای سنت مری، همراه با تنوع فعالیت‌های فرهنگی و گردشگری، موجب تقویت کیفیت ادراکی فضا شده است. ممنوعیت تردد خودرو و دسترسی آسان به سیستم حمل‌ونقل عمومی، میدان را به یکی از نمونه‌های موفق پیاده‌مداری در اروپای مرکزی تبدیل کرده است (Tufek-Memisevic et al., 2024, p. 68). بررسی تطبیقی میداین مورد مطالعه نشان می‌دهد که تفاوت در فرم هندسی، مقیاس، الگوی اتصال به استخوان‌بندی تاریخی و نوع همجواری‌ها تأثیر مستقیمی بر کیفیت پیاده‌مداری و جذابیت گردشگری آنها دارد. این تفاوت‌ها مبنای تحلیل شاخص‌محور پژوهش حاضر را تشکیل می‌دهند و در بخش‌های بعدی مقاله به‌صورت کمی و تطبیقی ارزیابی خواهند شد (جدول ۱).

جدول (۱) مقایسه ویژگی‌های کالبدی و شاخص‌های پیاده‌مداری میدان‌های تاریخی مورد مطالعه

Table (1) Comparison of physical characteristics and pedestrian indicators of the studied historical squares

شاخص‌ها	میدان نقش جهان	میدان سرخ	میدان دل کامپو	میدان رینک گلونی
فرم و هندسه	مستطیل منظم	مستطیل کشیده و باز	ارگانیک (صدفی شکل)	مربع منظم
ابعاد تقریبی	۵۶۰ × ۱۶۰ متر	۶۹۵ × ۱۳۰ متر	۲۰۰ × ۱۳۰ متر	۲۰۰ × ۲۰۰ متر
مقیاس فضایی	بزرگ	بسیار بزرگ	متوسط	متوسط
نسبت طول به عرض	حدود ۳:۱	بالا	متغیر	۱:۱
تعداد ورودی‌های اصلی	۴ ورودی	چند محور اصلی	۱۱ مسیر پیاده	۸ محور اصلی
اتصال به بافت تاریخی	اتصال مستقیم به بازار و معابر اصلی	اتصال به کرملین و شبکه مرکزی	اتصال ارگانیک به محلات تاریخی	اتصال شعاعی به شبکه قرون وسطایی
همجواری عناصر شاخص	مذهبی، حکومتی، تجاری	سیاسی، مذهبی، تجاری	اداری، مذهبی، خدماتی	مذهبی، تجاری، فرهنگی
وضعیت تردد خودرو	ممنوع	ممنوع	ممنوع کامل	ممنوع
ظرفیت رویدادهای شهری	بالا	بالا	متوسط-بالا	بالا
کیفیت پیاده‌مداری	بالا (با چالش مقیاس)	متوسط-بالا	بسیار بالا	بالا
نقش در گردشگری شهری	مقصد اصلی ملی - بین‌المللی	مقصد نمادین ملی - بین‌المللی	مقصد تجربه‌محور	مقصد فرهنگی - گردشگری

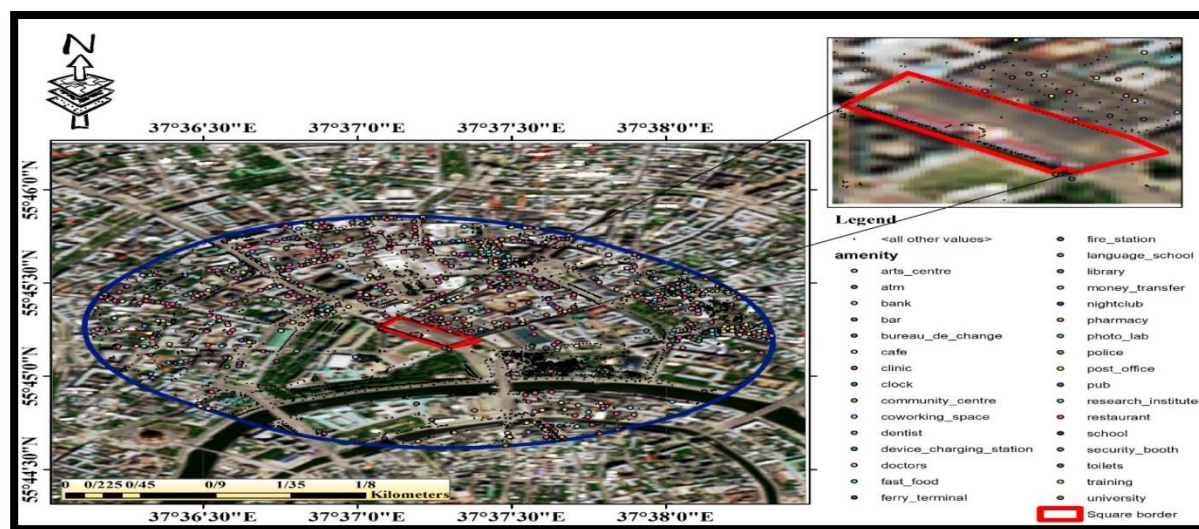
(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۴)

شکل (۱) میدان نقش جهان با کاربری‌های محدود یک کیلومتری (منبع: نگارندگان، ۱۴۰۴)

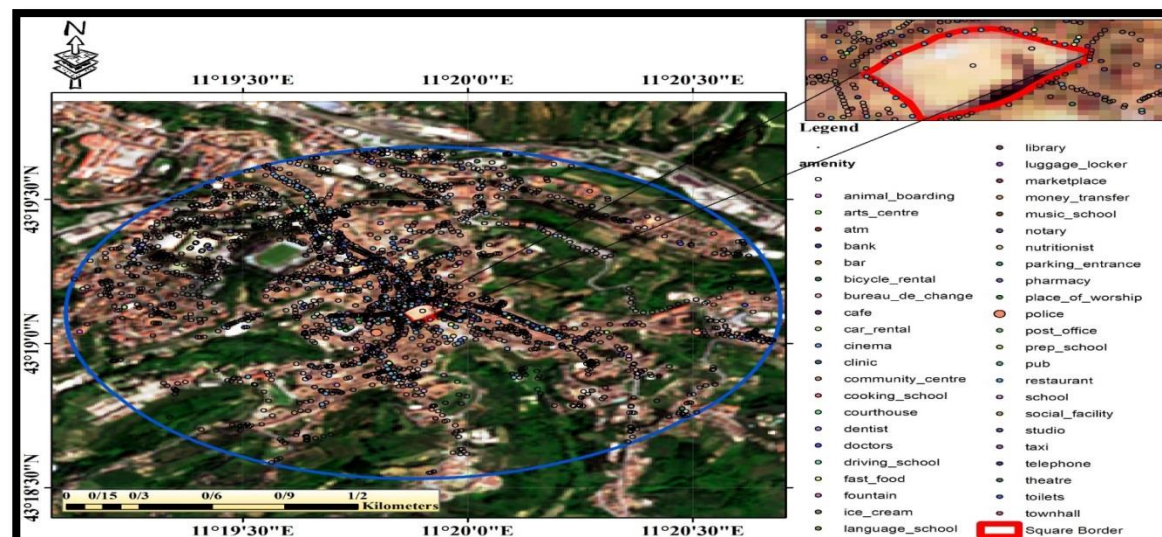
Figure (1) Naghshe Jahan Square with limited uses of one kilometer (Source: Google Earth, 2024)

نقشه میدان‌های تاریخی شهری مورد مطالعه با برداشت اولیه از سایت Google Earth بوده است. سپس با مشخص کردن محدوده اصلی میدان و همچنین محدوده یک کیلومتری اطراف آن، خدمات مرتبط با گردشگری شهری (جدول ۲) که در این بازه مکانی موجود بود، از سایت (BBBike.org, n.d).^۱ استخراج و روی نقشه‌ها مشخص شد (شکل‌های ۱، ۲، ۳ و ۴).

شکل (۲) میدان سرخ مسکو با کاربری‌های محدود یک کیلومتری (منبع: نگارندگان، ۱۴۰۴)

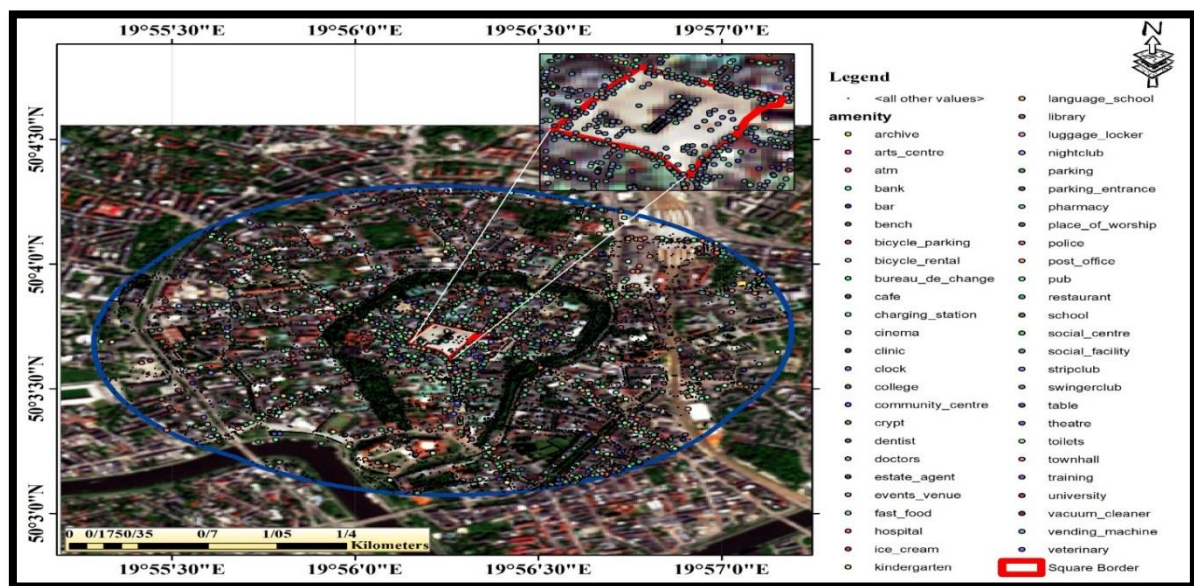
Figure (2) Red Square, Moscow, with limited uses of one kilometer (Source: Google Earth, 2024)

شکل (۳) میدان دل کمپو با کاربری‌های محدود یک کیلومتری (منبع: نگارندگان، ۱۴۰۴)

Figure (3) Del Campo Square with limited uses of one kilometer (Source: Google Earth, 2024)

^۱ BBBike Extract Service یک ابزار رایگان آنلاین است که به کاربران اجازه می‌دهد داده‌های OpenStreetMap را برای منطقه‌ای دلخواه دانلود کنند. این ابزار به‌ویژه در پروژه‌های GIS، برنامه‌ریزی شهری، تحلیل‌های فضایی و مسیریابی و مدل‌سازی شهری کاربرد دارد (Zilske et al., 2011).

شکل (۴) میدان رینگ گلونی با کاربری‌های محدود یک کیلومتری (منبع: نگارندگان، ۱۴۰۴)

Figure (4) Rynek Głowny Square with limited uses of one kilometer (Source: Google Earth, 2024)

جدول (۲) تعداد خدمات مرتبط با گردشگری شهری در هر میدان

Table (2) Number of urban tourism-related services in each square

میدان رینگ گلونی	میدان دل کمپو	میدان سرخ	میدان نقش جهان	عناصر مرتبط با گردشگری
۶۱۱	۲۴۵	۳۲۱	۱۴۶	رستوران، کافه، فست فود
۱۹	۱۵	۳۰	۱۳	سرویس بهداشتی
۱۳۴	۱۴	۳۷	۹	دستگاه خودپرداز
۱۷۷	۹۶	۶۵	۷۲	هتل، مهمانپذیر و ...
۲۵۹	۳۰	۲۶۵	۲۰	بنای دارای ارزش تاریخی
۲۰۴	۱۳۷	۱۴۳	۱۹	بنای توریستی
۱۲	۱۱	۱۳	۰	تفریحی
۲۵۴ متر	۱۰۰ متر	۱۸۵ متر	۴۲۰ متر	فاصله از نزدیک‌ترین پارکینگ
۳۰۰* متر	۱۵۸@ متر	۲۲۰# متر	۳۰۰& متر	فاصله از اولین ایستگاه اتوبوس
حدود ۱ کیلومتر	حدود ۲ کیلومتر	حدود ۳۰۰ متر	حدود ۱ کیلومتر	فاصله از اولین ایستگاه قطار شهری

 (منبع^۱: Humanitarian Open street Map (HOT), 2025)

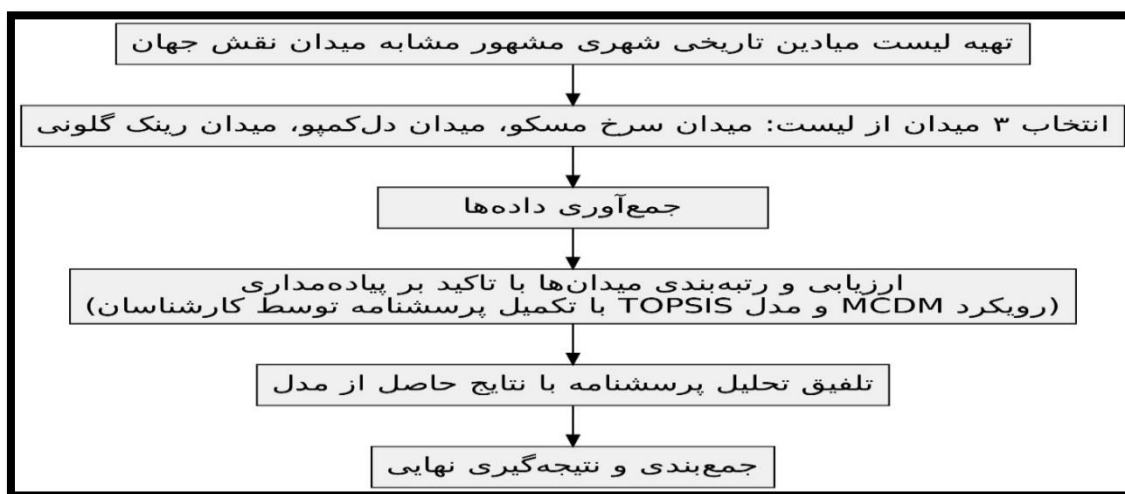
روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر به لحاظ هدف، کاربردی و به لحاظ روش توصیفی تحلیلی با رویکرد تطبیقی است. داده‌ها از منابع کتابخانه‌ای، مشاهدات میدانی و تحلیل اسناد شهری گردآوری شده است. چارچوب کلی پژوهش بر مقایسه نظام‌مند کیفیت‌های فضایی میدان‌های تاریخی با تأکید بر شاخص‌های پیاده‌مداری مؤثر در گردشگری شهری استوار است.

^۱ درخور ذکر است اطلاعات میدان نقش جهان را نیز از همین منبع استفاده شد، تا با سه میدان دیگر از لحاظ منبع اطلاعاتی تفاوتی وجود نداشته باشد.

فرایند تحقیق در چهار مرحله اصلی شامل انتخاب نمونه‌ها، استخراج شاخص‌ها، تحلیل تطبیقی چندمعیاره و اعتبارسنجی نتایج انجام شده است. شاخص‌های ارزیابی شامل زیرساخت پیاده، ایمنی، دسترسی، جذابیت، امکانات، اتصال به جاذبه‌ها، تراکم عملکرد، اطلاعات گردشگری، اهمیت فرهنگی و فعالیت‌های سالانه بودند. داده‌های مورد استفاده در پژوهش از سه منبع اصلی گردآوری شده‌اند، مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی شامل مقالات علمی معتبر، اسناد یونسکو و منابع تخصصی طراحی شهری و گردشگری در مرحله دوم از تحلیل نقشه‌ها و اسناد کالبدی شامل نقشه‌های تاریخی، پلان میدان‌ها، نقشه‌های figure-ground، شبکه معابر و تصاویر ماهواره‌ای و در نهایت از مشاهدات میدانی ساختاریافته با تمرکز بر الگوی حرکت پیاده، نوع فعالیت‌ها، نقاط مکث و نحوه استفاده از فضا برای میدان نقش جهان به صورت مستقیم و برای سه میدان دیگر با استفاده از Google Earth انجام گرفت. این تنوع منابع، امکان تحلیل هم‌زمان ابعاد کالبدی، عملکردی و ادراکی فضا را فراهم کرده است.

در گام بعدی، مفاهیم نظری به شاخص‌های فضایی قابل اندازه‌گیری تبدیل شدند و در گام نهایی، این شاخص‌ها در قالب معیارهای کمی و کیفی برای تحلیل تطبیقی میدان‌ها عملیاتی شدند. بر این اساس، شاخص‌های نهایی زیرساخت پیاده، ایمنی، دسترسی، جذابیت فضایی، امکانات رفاهی، اتصال به جاذبه‌های پیرامونی، تراکم عملکردی، اطلاعات گردشگری، اهمیت فرهنگی و تنوع فعالیت‌های سالانه استخراج شدند (شکل ۵).

شکل (۵) دیاگرام مراحل انجام کار (ترسیم: نگارندگان، ۱۴۰۴)

Figure (5) Diagram of the steps of the work (Drawing: Authors)

در آغاز این پژوهش، از میان ۱۸ میدان تاریخی ثبت‌شده در فهرست میراث جهانی یونسکو، میدان‌هایی انتخاب شدند که از نظر ویژگی‌های کالبدی و عملکردی بیشترین هم‌خوانی را با میدان نقش جهان داشتند. معیارهای اولیه انتخاب میدان‌ها شامل قدمت تاریخی، فرم هندسی میدان، مساحت، تنوع کاربری‌های پیرامونی، میزان پیاده‌مداری، تعداد ورودی‌ها، تنوع و اهمیت بناهای شاخص پیرامونی بودند. این کار با هدف کاهش سوگیری و افزایش هم‌ارزی نمونه‌ها انجام گرفت. به منظور انتخاب دقیق میدان و در نتیجه آن، مقایسه صحیح آنها با میدان نقش جهان، به هریک از معیارها امتیازگذاری بر مبنای تکرار و میزان اهمیت آنها در مقالات و مستندات علمی پیشین انجام گرفت (جدول ۳).

جدول (۳) معیارهای انتخاب میادین

Table (3) Criteria for selecting fields

معیار	امتیاز	توضیحات
قدمت	۱۰	براساس قدیمی‌ترین میدان (قرن ۱۱ میلادی، حدود سال ۱۱۰۰) نرمال‌سازی شد.
مساحت	۲۰	نرمال‌سازی براساس وسیع‌ترین میدان (میدان تیان‌آن‌من با مساحت ۲۱۵،۷۳۰ متر مربع) انجام شد.
شکل هندسی	۱۵	شباهت به فرم مستطیلی میدان نقش‌جهان؛ به ترتیب مستطیل > مربع > بیضی > نامنظم.
تعداد بناهای تاریخی	۲۰	با توجه به ارزش تاریخی و فرهنگی بناها مانند مساجد، کلیساها، قصرها یا بازارها.
میزان پیاده‌مداری	۱۵	امتیازدهی از وضعیت پیاده‌مداری کامل (۱۵ امتیاز) تا عدم پیاده‌مداری (۰ امتیاز).
تنوع کاربری	۱۰	برای هر کاربری (مذهبی، سیاسی، تجاری، فرهنگی، اجتماعی و سایر) تا ۲ امتیاز اختصاص یافت.
تعداد ورودی	۱۰	با معیار بیشترین تعداد ورودی (۱۱ ورودی در میدان پیه‌زا دل‌کمپو) نرمال‌سازی شد.

(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۴)

برای معیارهای کمی (قدمت، مساحت، تعداد ورودی)، نمرات براساس فرمول نرمال‌سازی عددی محاسبه شد. برای معیارهای کیفی (شکل هندسی، بناها، پیاده‌مداری و کاربری‌ها) امتیازها طبق جداول معیار تعیین شد. در پایان براساس مجموع امتیازات، سه میدان که بیشترین شباهت فضایی و عملکردی را با میدان نقش‌جهان داشتند، انتخاب شدند تا مطالعه تحلیلی و تطبیقی دقیق‌تری روی آنها انجام شود. درنهایت سه میدان منتخب براساس نتایج امتیازدهی فوق به شرح ذیل انتخاب شدند:

۱- میدان سرخ، مسکو با امتیاز ۷۱/۷۹ به دلیل شباهت در فرم مستطیلی، پیاده‌مداری کامل، بناهای شاخص مثل کرملین و کلیسای سنت باسیل، کاربری‌های متعدد مذهبی، سیاسی و فرهنگی، هویت تاریخی غنی مساحت وسیع، طراحی پیاده‌محور و تنوع کاربری این میدان را به گزینه‌ای مطلوب برای مطالعه تطبیقی با نقش‌جهان تبدیل می‌کند (Carmona et al., 2010, p. 155).

۲- پیه‌زا دل‌کمپو، سیه‌نا با امتیاز ۷۱/۱۵ به دلیل شباهت در فرم صدفی - مستطیلی، پیاده‌مداری کامل، بناهای تاریخی مثل کاخ شهرداری و آب‌نمای مشهور، تعدد ورودی‌ها که جریان پیاده را تسهیل می‌کند و همچنین طراحی قرون‌وسطایی و ساختار پیاده‌محور زمینه‌ساز تحلیل فضایی دقیق در مقایسه با نقش‌جهان را دارا است (Gehl, 2010, p. 85).

۳- میدان اصلی کراکوف (رینک گلونی)، لهستان با امتیاز ۶۵/۴۶ به دلیل شباهت در فرم مربع - مستطیل، پیاده‌مداری کامل، بناهای تاریخی همچون کلیسای سنت مری و تالار پارچه، کاربری‌های متنوع تجاری و فرهنگی و اهمیت تاریخی، طراحی انسان‌محور و سرزندگی فضایی این میدان را به موردی مناسبی برای تحلیل گردشگری پیاده‌محور تبدیل کرده است (Moughtin, 1999, p. 92).

هر سه میدان دارای شکلی نزدیک به مستطیل، پیاده‌مداری کامل، بناهای متنوع اطراف و دارای روایت تاریخی و فرهنگی غنی هستند که برای تحلیل گردشگری پیاده‌مدار حیاتی است (Ashworth & Page, 2011, p. 224).

پس از مشخص شدن میدان‌های مورد مطالعه، انتخاب شاخص ارزیابی و مقایسه آنان در راستای گردشگری پیاده لازم به‌نظر می‌رسد. به این منظور با بررسی مستندات و مقالات علمی معتبر در حوزه گردشگری پیاده ۱۰ شاخص زیرساخت

پیاده، دسترسی، امکانات، اتصالات، ایمنی، امکانات گردشگری، تراکم جاذبه‌ها، اهمیت فرهنگی و رویدادها که جزء پر تکرارترین و موثرترین معیارها در مطالعات گردشگری پیاده‌مدار ذکر شده بودند، انتخاب شدند (جدول ۴).

جدول (۴) معیارها و شاخص‌های سنجش

Table (4) Measurement criteria and indicators

ردیف	معیار	شاخص‌ها	منبع
۱	زیرساخت پیاده	کیفیت و گستردگی مسیرهای پیاده، وجود گذرگاه‌ها و علائم	Stutz et al., 2025
۲	دسترسی	سهولت رسیدن به میدان از مناطق مجاور، تعداد ورودی‌ها	
۳	امکانات	وجود صندلی، سرویس بهداشتی، تابلوهای اطلاعاتی	
۴	اتصال	اتصال به جاذبه‌های دیگر یا مراکز حمل‌ونقل از طریق مسیرهای پیاده	
۵	ایمنی	ادراک ایمنی از جرم و ترافیک، روشنایی شبانه، عدم تردد وسایل نقلیه.	Strommer et al., 2025
۶	جذابیت	زیبایی بصری، تمیزی، حضور بناهای تاریخی	
۷	امکانات گردشگری	مراکز اطلاع‌رسانی، توره‌های هدایت‌شده، تابلوهای چندزبانه	
۸	تراکم جاذبه‌ها و کاربری‌ها	تعداد جاذبه‌های گردشگری و کاربری‌های مرتبط در خود میدان و محدوده ۱ کیلومتری	Baobeid et al., 2021
۹	اهمیت فرهنگی	قدمت، اهمیت تاریخی و وضعیت میراث جهانی	Bernabeu-Bautista, 2023
۱۰	رویدادها و فعالیت‌ها	تعداد و تنوع رویدادهای سالانه	

(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۴)

جهت وزن‌دهی به معیارها با تشکیل ماتریس نظرخواهی زوجی 10×10 از کارشناسان و متخصصان حوزه برنامه ریزی شهری، شهرسازی و گردشگری و همچنین براساس اهمیت آنها در ادبیات پیاده‌مداری و گردشگری شهری صورت پذیرفت. معیارهای کمی شامل قدمت، مساحت، تعداد ورودی‌ها با استفاده از روش نرمال‌سازی عددی و معیارهای کیفی، شکل هندسی، پیاده‌مداری، تنوع کاربری و بناهای شاخص براساس جداول ارزیابی استخراج‌شده از ماتریس تصمیم اولیه^۱ و منابع علمی نمره‌دهی شدند. برای وزن‌دهی به شاخص‌ها، از روش تحلیل سلسله‌مراتبی و ماتریس مقایسات زوجی استفاده شد. با مشارکت کارشناسان متخصص اهمیت نسبی هر جفت شاخص را در چارچوب گردشگری پیاده‌مدار ارزیابی کردند. میانگین هندسی نظرات برای تشکیل ماتریس نهایی به کار گرفته شد و نرخ ناسازگاری برای تمامی مقایسات کمتر از ۰٫۱ محاسبه شد. وزن‌های نهایی استخراج‌شده در جدول (۵) ارائه شده است.

¹ Raw Data Matrix

جدول (۵) وزن شاخص‌های ارزیابی

Table (5) Weight of evaluation indicators

شاخص	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
وزن	۰,۱۲۰	۰,۱۰۰	۰,۱۰۰	۰,۰۸۰	۰,۰۷۰	۰,۰۷۰	۰,۱۲۰	۰,۰۸۰	۰,۱۵۰	۰,۱۱۰

(منبع: محاسبات نگارندگان، ۱۴۰۴)

به‌منظور افزایش اعتبار علمی نتایج، از نظر ۳۰ کارشناس حوزه‌های مرتبط استفاده شد. این کارشناسان به‌صورت هدفمند و براساس تخصص حرفه‌ای انتخاب شدند. از این تعداد ۱۲ نفر متخصص برنامه‌ریزی شهری، ۸ نفر متخصص طراحی شهری، ۶ نفر متخصص گردشگری شهری، ۴ نفر از مدیران و کارشناسان ارشد مدیریت شهری بودند. حداقل مدرک تحصیلی افراد منتخب، کارشناسی ارشد و بیش از ۵ سال سابقه حرفه‌ای یا پژوهشی در حوزه تخصصی مربوطه و با تجربه بازدید از دست‌کم یکی از میدان‌های تاریخی بین‌المللی بوده است. برای آزمون اعتبار پرسشنامه با ضریب آلفای کرونباخ (۰/۸۵) محاسبه شد تا اعتبار پرسشنامه تأیید شود. شایان ذکر است نقش کارشناسان صرفاً در وزن‌دهی شاخص‌ها و اعتبارسنجی نتایج تحلیلی و تکمیل پرسشنامه بوده و داده‌ای از بازدیدکنندگان یا گردشگران در این پژوهش گردآوری نشده است.^۱ برای مقایسه تطبیقی میدان‌ها، از رویکرد تصمیم‌گیری چندمعیاره^۲ و به‌طور مشخص مدل تاپسیس^۳ استفاده شد؛ مدلی که به‌طور گسترده در مطالعات ارزیابی کیفیت فضاهای شهری به کار رفته است (Behzadian et al., 2012, p. 13051).

در ادامه با نرمال‌سازی داده‌ها^۴ براساس فرمول نرمال‌سازی تاپسیس برای شاخص‌های کمی و کیفی، وزن دهی به آنها و محاسبه فاصله از وضعیت ایدئال مثبت و سپس محاسبه امتیاز نهایی صورت پذیرفت.

- نرمال‌سازی شاخص‌های مثبت (جدول ۴)

$$\frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m x_{ij}^2}} = r_{ij} \quad \frac{\min(x_j)}{x_j} = r_j$$

- وزن‌دهی شاخص‌ها^۵:

$$r_j \cdot w_j = v_j$$

^۱ رویکرد اصلی در این مقاله استفاده از نظر متخصصین و کارشناسان بود و در مقاله‌ای دیگر می‌توان به این موضوع از منظر گردشگران پرداخته شود.

^۲ Multi-Criteria Decision Making

در ادبیات برنامه‌ریزی شهری و مدیریت، MCDM به مجموعه‌ای از روش‌ها مانند AHP، TOPSIS، ELECTRE و غیره گفته می‌شود که برای ارزیابی و رتبه‌بندی گزینه‌ها بر اساس چند معیار به کار می‌روند.

^۳ Topsis

^۴ Normalized Matrix

^۵ که w_j وزن شاخص j است (براساس نظر کارشناسان).

- محاسبه فاصله از ایدئال مثبت و منفی (جدول ۵)

$$\sqrt{2(v_{ij}^- - v)} \sum_{j=1}^n = {}_i^-D, \quad \sqrt{2(v_{ij}^+ - v)} \sum_{j=1}^n = {}_i^+D$$

- محاسبه امتیاز نهایی :

$$\frac{{}_i^-D}{{}_i^-D + {}_i^+D} = {}_iC$$

یافته‌های پژوهش

برای تحلیل فضایی و تطبیقی میدان‌های منتخب، از رویکرد ترکیبی کمی و کیفی استفاده شده است تا ابعاد کالبدی و عملکردی میادین در راستای ارتقای پیاده‌مداری و گردشگری شهری ارزیابی شود. در این مطالعه برای ارزیابی و رتبه‌بندی میادین منتخب، از رویکرد تصمیم‌گیری چندمعیاره با تأکید بر شاخص‌های گردشگری شهری مبتنی بر پیاده‌مداری استفاده شده است.

بر طبق مراحل پژوهش پس از تشکیل ماتریس اولیه داده‌های خام برای هر میدان اقدام به نرمال‌سازی و سپس وزن‌دهی به هر یک از معیارها براساس درجه اهمیت آنها در چارچوب گردشگری شهری پیاده‌مدار و درنهایت محاسبه فاصله هر میدان از راه‌حل ایدئال و درنهایت رتبه‌بندی میادین براساس آن انجام شد.

جدول (۶) ماتریس نرمال‌شده مربوط به ۱۰ شاخص ارزیابی

Table (6) Normalized matrix for 10 evaluation indicators

میدان	شاخص ۱	شاخص ۲	شاخص ۳	شاخص ۴	شاخص ۵	شاخص ۶	شاخص ۷	شاخص ۸	شاخص ۹	شاخص ۱۰
نقش جهان	0.5378	0.5774	0.5774	0.5774	0.5774	0.5774	0.5774	0.5774	0.5774	0.5774
میدان سرخ	0.4622	0.5774	0.4622	0.5774	0.4622	0.4622	0.4622	0.5774	0.4622	0.4622
دل کامپو	0.5774	0.4622	0.4622	0.5774	0.4622	0.5774	0.4622	0.5774	0.4622	0.4622
رینک گلونی	0.5774	0.4622	0.4622	0.5774	0.5774	0.5774	0.4622	0.5774	0.4622	0.5774

(منبع: محاسبات نگارندگان، ۱۴۰۴)

جدول (۶) ماتریس نرمال‌شده شاخص‌های ارزیابی چهار میدان تاریخی مورد مطالعه را براساس مدل TOPSIS نشان می‌دهد. با توجه به ماهیت چندمعیاره پژوهش و تفاوت مقیاس اندازه‌گیری شاخص‌ها (کمی و کیفی)، نرمال‌سازی داده‌ها به منظور ایجاد قابلیت مقایسه میان شاخص‌ها ضروری بوده است. در این پژوهش، کلیه شاخص‌ها از نوع مثبت در نظر گرفته شده‌اند؛ به این معنا که افزایش مقدار هر شاخص نشان‌دهنده بهبود کیفیت پیاده‌مداری و جذابیت گردشگری میدان است.

مقادیر نرمال‌شده هر شاخص بیانگر سهم نسبی عملکرد هر میدان در مقایسه با سایر میادین در همان شاخص است؛ برای مثال، میدان نقش جهان در بیشتر شاخص‌ها دارای مقادیر بالاتر (حدود ۰/۵۷) است که نشان‌دهنده عملکرد برتر آن در ابعاد زیرساخت پیاده، ایمنی، جذابیت فضایی، اتصال به جاذبه‌ها و اهمیت فرهنگی است. درمقابل، میدان

سرخ مسکو در تعدادی از شاخص‌ها مقادیر پایین‌تری (حدود ۰/۴۶) کسب کرده که بازتاب‌دهنده محدودیت‌هایی در مقیاس انسانی، کیفیت تجربه پیاده و پیوستگی فضایی است.

از سوی دیگر، میدان‌های دل‌کامپو و رینک‌گلونی عملکردی بینابینی داشته‌اند؛ به‌طوری‌که میدان دل‌کامپو در شاخص‌هایی مانند جذابیت بصری و پیوستگی فضایی امتیاز بالاتری کسب کرده است؛ در حالی که میدان رینک‌گلونی در شاخص‌های ایمنی، رویدادها و کیفیت زیرساخت پیاده وضعیت مطلوب‌تری نشان می‌دهد. این جدول، مبنای اصلی محاسبات بعدی در مدل TOPSIS است و ورودی مرحله محاسبه فاصله از وضعیت ایدئال را تشکیل می‌دهد.

جدول (۷) جزئیات محاسبه و فاصله از ایدئال مثبت و منفی

Table (7) Calculation details and distance from positive and negative ideal

رتبه	CCi	Di-	Di+	میدان
1	0.700	0.0280	0.0120	نقش‌جهان
2	0.550	0.0220	0.0180	رینک‌گلونی
3	0.375	0.0150	0.0250	دل‌کامپو
4	0.250	0.0100	0.0300	میدان سرخ

(منبع: محاسبات نگارندگان، ۱۴۰۴)

در جدول (۷)، نتایج محاسبه فاصله هر میدان از راه‌حل ایدئال مثبت (Di^+) و راه‌حل ایدئال منفی (Di^-) و همچنین ضریب نزدیکی نسبی (CCi) ارائه شده است. در مدل TOPSIS، راه‌حل ایدئال مثبت نمایانگر بهترین وضعیت ممکن در تمامی شاخص‌های ارزیابی (حداکثر پیاده‌مداری و جذابیت گردشگری) و راه‌حل ایدئال منفی نشان‌دهنده ضعیف‌ترین وضعیت است. براساس نتایج، میدان نقش‌جهان کمترین فاصله را از وضعیت ایدئال مثبت ($Di^+ = 0.0120$) و بیشترین فاصله را از وضعیت ایدئال منفی ($Di^- = 0.0280$) داراست. این امر نشان می‌دهد که این میدان در بیشتر شاخص‌های منتخب، بیشترین انطباق را با الگوی مطلوب گردشگری پیاده‌مدار دارد. میدان رینک‌گلونی کراکوف با فاصله‌ای متوسط از وضعیت ایدئال مثبت و منفی، در رتبه دوم قرار گرفته و نشان‌دهنده عملکرد متعادل و پایدار در شاخص‌های کالبدی و عملکردی است. درمقابل، میدان دل‌کامپو و میدان سرخ به‌ترتیب دارای فاصله بیشتری از وضعیت ایدئال مثبت هستند. به‌ویژه میدان سرخ مسکو با بیشترین مقدار Di^+ و کمترین مقدار Di^- ، کمترین میزان انطباق با الگوی ایدئال گردشگری پیاده‌مدار را نشان می‌دهد. این نتایج بیانگر آن است که اگرچه میدان سرخ از نظر ارزش نمادین و تاریخی جایگاه بالایی دارد، در شاخص‌هایی نظیر مقیاس انسانی، تنوع فعالیت‌ها و کیفیت تجربه پیاده با محدودیت‌هایی مواجه است.

جدول (۸) رتبه‌بندی نهایی

Table (8) Final ranking

رتبه	ضریب نزدیکی CCI	میدان
1	0.700	نقش جهان
2	0.550	رینک گلونی
3	0.375	دل کامپو
4	0.250	میدان سرخ

(منبع: محاسبات نگارندگان، ۱۴۰۴)

جدول (۸) رتبه‌بندی نهایی میدان‌های تاریخی مورد مطالعه را براساس ضریب نزدیکی (CCI) حاصل از مدل تاپسیس نشان می‌دهد. این ضریب بیانگر میزان نزدیکی هر گزینه به وضعیت ایده‌آل و در نتیجه، سطح مطلوبیت آن در چارچوب گردشگری پیاده‌مدار است. هرچه مقدار CCI به عدد یک نزدیک‌تر باشد، عملکرد میدان در تحقق شاخص‌های مدنظر مطلوب‌تر ارزیابی می‌شود.

براساس نتایج، میدان نقش جهان اصفهان با ضریب نزدیکی $0/700$ در رتبه نخست قرار گرفته است. این جایگاه حاصل ترکیب هم‌زمان کیفیت بالای زیرساخت‌های پیاده، انسجام فضایی، تنوع کاربری‌ها، هویت تاریخی قوی و ظرفیت بالای برگزاری رویدادهای شهری است. میدان رینک گلونی کراکوف با ضریب $0/550$ رتبه دوم را به خود اختصاص داده که نشان‌دهنده عملکرد موفق آن در زمینه دسترسی، ایمنی، خوانایی فضایی و خدمات گردشگری است. میدان دل کامپو با ضریب $0/375$ در رتبه سوم قرار گرفته و اگرچه از نظر فرم ارگانیک و مقیاس انسانی دارای کیفیت فضایی بالایی است، محدودیت در تنوع خدمات و ظرفیت عملکردی موجب کاهش امتیاز نهایی آن شده است. میدان سرخ مسکو نیز با ضریب $0/250$ در رتبه چهارم قرار دارد که بیانگر فاصله قابل توجه آن از الگوی ایده‌آل گردشگری پیاده‌مدار، به‌ویژه در شاخص‌های تجربه انسانی و کیفیت توقف و مکث، است. این رتبه‌بندی نشان می‌دهد که موفقیت میدان‌های تاریخی در گردشگری پیاده‌مدار، نه صرفاً به ارزش تاریخی، بلکه به هم‌افزایی میان فرم فضایی، مقیاس انسانی، تنوع فعالیت‌ها و کیفیت زیرساخت‌های نرم گردشگری وابسته است.

در گام دوم، برای تقویت اعتبار نتایج مدل، یک پرسشنامه ساختارمند طراحی شد که براساس شاخص‌های کلیدی پیاده‌مداری تنظیم شد. این پرسشنامه در بهار ۲۰۲۵ در اختیار ۳۰ نفر از کارشناسان و متخصصین حوزه برنامه‌ریزی شهری توزیع و تکمیل شد. داده‌های حاصل با نرم‌افزار آماری تحلیل و میانگین هر شاخص استخراج شد. در نهایت نتایج پرسشنامه به‌عنوان داده میدانی با نتایج مدل TOPSIS مقایسه شد تا صحت و انطباق نتایج مدل با ادراک واقعی متخصصین شهری ارزیابی شود.

جدول (۹) تلفیق تحلیل پرسشنامه با ارزیابی مدل TOPSIS از میادین

Table (9) Combining questionnaire analysis with TOPSIS model evaluation of squares

ارزیابی مدل TOPSIS میادین دیگر			ارزیابی مدل TOPSIS	نتایج پرسشنامه میدان	شاخص
میدان رینگ‌گلونی	میدان دل کمپو	میدان سرخ	میدان نقش جهان	نقش جهان (میانگین)	
۵	۵	۴	عالی (۵)	۴/۱۵	هویت تاریخی و ارزش فرهنگی
۴	۴	۴	عالی (۵)	۴/۰۳	کیفیت معماری و زیبایی بصری
۴	۵	۳	عالی (۵)	۳/۸۴	مقیاس انسانی و صمیمیت فضایی
خوب	خوب	خوب	عالی (۵)	۳/۸۴	تجربه بصری و تزئینات
متوسط	خوب	ضعیف	عالی (۵)	۳/۶۲	نسبت بنا به وسعت میدان
گسسته	پیوسته	گسسته	پیوسته	۳/۳۱	پیوستگی فضایی و همخوانی با بافت
۵	۵	۴	دسترسی پیاده‌مدار: ۵ (عالی)	۳/۲۸	سهولت دسترسی و اتصال
۵	۵	۵	زیرساخت پیاده: ۵ (عالی)	۳/۵۰	کیفیت کف‌سازی
۴	۴	۴	ایمنی شبانه: نیاز به بهبود	۳/۳۰	کیفیت نورپردازی
متوسط	متوسط	پیشرفته	زیرساخت‌های اطلاعاتی: ضعیف	۲/۸۲	نشانه‌گذاری و تابلوها
۵	۵	۴	خدمات رفاهی: ۴ (خوب)	۲/۹۲	مبللمان شهری و امکانات استراحت
خوب	متوسط	خوب	مراکز اطلاع‌رسانی: ضعیف	۲/۶۸	روایتگری تاریخی و مرکز اطلاعات
خوب	خوب	متوسط	زیرساخت دسترسی: متوسط	۳	دسترسی برای معلولان
۰/۵۵۰	۰/۳۷۵	۰/۲۵۰	۰/۷۰۰	۴۴/۲۹	امتیاز کلی میدان نقش جهان

(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۴)

طبق داده‌های جدول (۹) مبنی بر تلفیق و تحلیل یافته‌های حاصل از پرسشنامه، میدان نقش جهان همچنان در شاخص‌های هویت و ارزش تاریخی، کیفیت معماری مقیاس انسانی، تجربه بصری و تزئینات، نسبت بنا به وسعت، پیوستگی فضایی و همخوانی با بافت پیرامون، کیفیت کف‌سازی و سهولت دسترسی دارای میانگین متوسط به بالا نسبت به میادین دیگر است.

برنامه‌ریزی شهری مدرن به سبک امروزی به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه ضمن دعوت به انزوا، جدایی ساختمان‌ها را با عملکردهای مشخص برای آنها بنا نهاده است. میدان‌های تاریخی شهری در واقع پناهگاه امنی هستند که مردم می‌توانند در آنجا از شلوغی دیوانه‌وار زندگی جدید شهری به آن پناه ببرند. آنها به روشنی با میدان‌های بسیار

بزرگ جدید و امروزی در تضاداند (موتین، ۱۳۹۵، ص. ۱۳۳). تحلیل نتایج نشان می‌دهد که تجربه گردشگری پیاده با مؤلفه‌هایی مانند پیاده‌مداری کامل، کیفیت فضاسازی، دسترسی آسان، تنوع کاربری و عناصر هویتی رابطه مستقیم دارد. مطالعات موجود نشان می‌دهند که میدان‌های نقش جهان، سرخ، دل‌کمپو و رینک گلونی هر یک ویژگی‌های منحصر به فردی در طراحی فضایی و پیاده‌مداری دارند؛ با این حال، فقدان بررسی‌های تطبیقی جامع، داده‌های کمی و تمرکز بیشتر بر میدانهای اروپایی، شکاف‌های تحقیقاتی مهمی را ایجاد کرده است. پژوهش‌های آینده می‌توانند با تمرکز بر تحلیل‌های کمی، معیارهای استاندارد پیاده‌مداری و مقایسه‌های بین‌فرهنگی، به درک عمیق‌تری از این میدان‌ها کمک کنند. میدان نقش جهان به‌عنوان نمونه‌ای از طراحی بدون خودرو و تراکم و تنوع بالا کاربری توانسته رضایت بازدیدکنندگان را جلب کند؛ هرچند در زمینه نورپردازی شبانه و خدمات اطلاع‌رسانی ضعف‌هایی دارد. میدان‌های اروپایی مانند دل‌کامپو و رینک گلونی زیرساخت‌های گردشگری بهتری دارند. میدان سرخ نیز با وجود نمادهای تاریخی، تجربه پیاده‌روی تحت تأثیر وسعت میدان و تردد خودروها محدود شده است. در این مطالعه سعی بر آن بود مطالعه‌ای تطبیقی با توجه به ویژگی‌های فضایی هر میدان صورت گیرد. هرچند عدم دسترسی به داده‌های مستند، با در نظر گرفتن اینکه سه مورد از میدان‌های مورد بررسی خارجی بودند و اطمینان از صحت اطلاعات آنان بسیار اهمیت داشت، کار را با دشواری‌هایی روبه‌رو کرد؛ اما سعی شد هم داده‌های اولیه هر چهار میدان از یک مرجع اخذ شود و هم برای اطمینان بیشتر از درستی تحلیل صورت گرفته با راستی‌آزمایی به‌وسیله تهیه و تکمیل پرسشنامه به‌وسیله کارشناسان خبره مسائل شهری که تجربه بازدید از میدان‌های اروپایی را نیز داشتند، انجام گیرد. می‌توان ادعا کرد کار صورت گرفته هم با توجه به بررسی هم‌زمان یک میدان غیراروپایی با میدان‌های اروپایی با در نظر گرفتن پارامترهایی فراتر از طراحی صرف و منظر شهری به موارد انسان‌محور به‌عنوان بازیگر اصلی فضاهای شهری نیز نیم‌نگاهی داشته است.

نتیجه‌گیری

نتایج تحلیل تطبیقی این پژوهش نشان می‌دهد که میان شاخص‌های کالبدی - عملکردی میدان‌های تاریخی، از جمله فرم هندسی، تنوع کاربری‌ها، میزان دسترسی، جذابیت بصری، کیفیت زیرساخت‌های پیاده و سطح خدمات جانبی، ارتباطی معنادار و دوسویه وجود دارد. یافته‌ها تأیید می‌کنند که پیاده‌مداری صرفاً حاصل حذف تردد سواره نیست؛ بلکه نتیجه برهم‌کنش هم‌زمان ساختار فضایی، کیفیت طراحی، مدیریت فضا و زیرساخت‌های نرم گردشگری است. در این چارچوب، بهره‌گیری از رویکردهای نوین طراحی فضای عمومی، با تأکید بر ارتقای تجربه کاربر و تقویت خوانایی فضایی، می‌تواند امکان تلفیق حفاظت میراث تاریخی با نیازهای معاصر گردشگری شهری را فراهم آورد.

براساس نتایج مدل تاپسیس، میدان نقش جهان اصفهان با برخورداری از فرم هندسی منظم، مقیاس انسانی، پیاده‌مداری کامل، تنوع بالای کاربری‌ها، اتصال مؤثر به بازار و بناهای شاخص تاریخی، و تراکم بالای جاذبه‌ها، بالاترین امتیاز پیاده‌مداری را در میان میدان‌های مورد مطالعه کسب کرده است. این یافته با نتایج پرسشنامه نیز همخوانی دارد؛ به‌گونه‌ای که شاخص‌های مرتبط با هویت تاریخی، کیفیت معماری و خوانایی فضایی از دیدگاه کارشناسان میانگین بالاتر از ۳/۸ را به خود اختصاص داده‌اند و بیانگر ادراک مثبت فضایی میدان هستند.

با این حال، ترکیب نتایج کمی و داده‌های ادراکی نشان می‌دهد که برخی مؤلفه‌های زیرساختی نرم، به‌ویژه در حوزه خدمات اطلاع‌رسانی، مبلمان شهری و روایتگری تاریخی، در میدان نقش جهان از وضعیت مطلوب فاصله دارند. میانگین پایین نشانه‌گذاری (۲/۸۲)، مبلمان شهری (۲/۹۲) و روایتگری تاریخی (۲/۶۸) نشان‌دهنده آن است که باوجود کیفیت کالبدی بالا، تجربه گردشگری پیاده‌محور در برخی لایه‌های عملکردی و مدیریتی با چالش‌هایی مواجه است. این موضوع به‌ویژه در ساعات شبانه و در زمینه ادراک ایمنی و حیات شبانه برجسته‌تر می‌شود.

مقایسه تطبیقی نشان می‌دهد که میدان‌های اروپایی مورد مطالعه، به‌ویژه میدان رینک گلونی و میدان دل کامپو، در زمینه زیرساخت‌های نرم گردشگری، شامل سیستم‌های راهنمایی، تجهیزات خدماتی و مدیریت رویدادها، عملکرد بهتری نسبت به میدان نقش جهان دارند. میدان رینک گلونی با ساختار مربع - مستطیلی، ورودی‌های متعدد، اتصال قوی به شبکه شهری و تنوع کاربری‌ها، امتیاز ۰/۵۵۰ را کسب کرده و پس از نقش جهان در رتبه دوم قرار گرفته است. میدان دل کامپو نیز با وجود تنوع کاربری کمتر، به واسطه فرم منسجم، مقیاس انسانی و حذف کامل تردد سواره، محیطی ایمن و دلپذیر برای گردشگران فراهم کرده و امتیاز ۰/۳۷۵ را به دست آورده است. درمقابل، میدان سرخ مسکو با وجود ارزش نمادین و تاریخی بالا، به دلیل مقیاس بسیار بزرگ، فرم خطی، گسست فضایی عناصر و ضعف در پیوستگی پیاده، کمترین امتیاز را در پیاده‌مداری کسب کرده است.

از منظر پیوستگی فضایی، میدان نقش جهان و میدان رینک گلونی بیشترین هم‌پیوندی را با ساختار بافت پیرامونی خود دارند؛ درحالی‌که پیوستگی میدان دل کامپو بیشتر در مقیاس محلی و میدان سرخ در سطحی متوسط ارزیابی می‌شود. از نظر مقیاس انسانی و خوانایی فضایی، نقش جهان، دل کامپو و کراکوف شرایط مطلوب‌تری نسبت به میدان سرخ دارند؛ به‌ویژه نقش جهان با بهره‌گیری از طاق‌نماهای دوطبقه و محصوریت فضایی، باوجود وسعت زیاد، توانسته مقیاس انسانی خود را حفظ کند.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که یکی از چالش‌های اصلی میدان نقش جهان، نه کمبود فضای سبز، بلکه غلبه فضای سبز غیرکاربردی و فاقد نقش اجتماعی فعال در بخش‌هایی از میدان است؛ امری که می‌تواند مانع شکل‌گیری تعاملات اجتماعی، مکث و فعالیت‌های فرهنگی شود؛ بنابراین، راهبردهای ارتقایی پیشنهادی نباید بر افزایش سطح فضای سبز متمرکز باشند؛ بلکه باید بر بازتعریف کارکردی، بهینه‌سازی مکان‌یابی و ارتقای کیفیت فضایی عناصر موجود تأکید کنند. احیای فعالیت‌های تاریخی - فرهنگی مانند چوگان، ایجاد عرصه‌های مکث فعال، بهبود مبلمان شهری، تقویت روایتگری تاریخی، ارتقای سیستم‌های راهنمای گردشگری و ساماندهی نورپردازی شبانه در راستای افزایش ایمنی و جذابیت، می‌تواند بدون مداخله مخرب کالبدی، کیفیت تجربه پیاده‌مدار میدان را ارتقا دهد.

درمجموع، نتایج پژوهش نشان می‌دهند که میدان نقش جهان اصفهان با وجود برتری چشمگیر در ارزش تاریخی، ساختار فضایی و پیاده‌مداری، در حوزه زیرساخت‌های نرم گردشگری و مدیریت تجربه بازدیدکنندگان نیازمند ارتقای هدفمند است. به‌کارگیری رویکردهای ترکیبی طراحی تجربه‌محور و مدیریت هوشمند میراث، می‌تواند ضمن حفاظت از اصالت تاریخی میدان، جایگاه آن را به‌عنوان الگویی پایدار برای گردشگری پیاده‌مدار در سطح بین‌المللی تقویت کند. پویایی، انعطاف‌پذیری عملکردی و تقویت حضور انسانی، به‌عنوان عوامل کلیدی مانایی میادین تاریخی، باید در

سیاست‌ها و برنامه‌های مدیریت شهری مورد توجه ویژه قرار گیرد؛ زیرا تنها در این صورت است که فضاهای تاریخی می‌توانند هم‌زمان واجد اصالت، کارآمدی و حیات معاصر باقی بمانند.

راهکارهای پیشنهادی برای ارتقای گردشگری پیاده‌مدار در میادین شهری به‌ویژه میدان نقش جهان:

درنهایت، توسعه و حفظ میادین تاریخی شهری نیازمند برنامه‌ریزی جامع و دقیق است که در عین حفظ ارزش‌های تاریخی، الزامات زندگی مدرن را نیز برآورده سازد. میدان نقش جهان در اصفهان، یکی از شاهکارهای تاریخی و معماری ایران و جهان است که به‌عنوان میراث جهانی یونسکو شناخته می‌شود؛ با این حال، برای اینکه این میدان به مقصدی جذاب‌تر برای گردشگرانی که عاشق پیاده‌روی و کشف فضاهای تاریخی خاورمیانه هستند تبدیل شود، می‌توان با داشتن حتی نیم نگاهی به میدان‌های موفق دنیا، اصلاحاتی برای بهبود وضع موجود در آن ایجاد کرد:

۱- زیرساخت‌های نرم گردشگری: راهنمایی و اطلاعات بهتر برای گردشگران: میدان‌هایی مثل میدان اصلی رینک گلونی و دل‌کمپو با تابلوهای راهنما و ابزارهای دیجیتال، به گردشگران کمک می‌کنند تا مسیر خود را پیدا کنند و از تاریخچه مکان باخبر شوند؛ اما در میدان نقش جهان، تابلوهای راهنما و مراکز اطلاع‌رسانی یا روایت تاریخی کم است. برای بهتر شدن اوضاع، می‌توان تابلوهایی به زبان‌های مختلف نصب کرد، کیوسک‌های دیجیتال با نقشه‌های تعاملی راه‌اندازی کرد، کدهای QR گذاشت که با اسکن آنها گردشگران به اطلاعات تاریخی دسترسی پیدا کنند و حتی مکان‌هایی برای روایت داستان‌های میدان توسط راهنماها ساخت.

۲- ایمنی شبانه و نورپردازی: فضایی دلپذیر بعد از غروب: میدان دل‌کمپو با نورپردازی زیبا و حذف تردد خودروها، شب‌ها هم امن و جذاب است. درمقابل، میدان نقش جهان در شب به دلیل نور کم و احساس ناامنی، کمتر از آن استقبال می‌شود. پیشنهاد این است که نورپردازی‌های هنری و خلاقانه‌ای طراحی شود که هم زیبایی میدان را نشان دهد و هم روشنایی کافی ایجاد کند. حضور نگهبانان در شب و برگزاری برنامه‌های فرهنگی مثل موسیقی یا نمایش هم می‌تواند مردم را به آمدن در شب تشویق کند.

۳- فضای سبز کاربردی و مکان‌های مناسب استراحت: فرم صدفی دل‌کمپو با فضاهای سایه‌دار و مناسب برای دورهمی، نمونه‌ای عالی از طراحی فضای سبز است؛ اما در نقش جهان، چمن‌ها و فضای سبز فعلی بیشتر جنبه تزئینی داشته و برای روزهای گرم به‌ویژه در تابستان جایی برای نشستن یا تعاملات اجتماعی فراهم نمی‌کند. می‌توان این فضاها را بازطراحی کرد، نهادهای قدیمی را که بخشی از تاریخ میدان هستند احیا کرد، درختان بومی که سایه خوبی دارند، کاشت و چمن‌های بدون استفاده را با فضاهای کاربردی‌تر بدون برهم زدن ساختار اصلی میدان جایگزین کرد.

۴- مبلمان شهری و آسایش (راحتی بیشتر برای گردشگران) میدان رینک گلونی با نیمکت‌ها، سایه‌بان‌ها و امکانات متنوع، جایی راحت برای گردشگران است. در نقش جهان کمبود نیمکت‌های مناسب، سایه و حتی امکانات ساده‌ای مانند آب‌خوری و سرویس بهداشتی حس می‌شود. پیشنهاد می‌شود نیمکت‌ها و سایه‌بان‌هایی با طراحی سستی نصب شود، رمپ‌های بیشتری برای دسترسی معلولان ساخته شود و آب‌سردکن‌ها و سطل‌های زباله در نقاط مختلف قرار گیرد تا گردشگران احساس راحتی بیشتری کنند.

۵- تنوع کاربری‌ها و پویایی (میدان زنده در تمام اوقات) میدان رینک گلونی با ترکیب فعالیت‌های مذهبی، فرهنگی و تجاری، همیشه پرجنب‌وجوش است. نقش جهان بیشتر به بازار سنتی وابسته است و بعد از ساعت کاری خلوت می‌شود. برای زنده‌تر شدن میدان، می‌توان گالری‌های هنری، بازارچه‌های صنایع‌دستی، رویدادهای سنتی مثل مراسم آیینی و اجراهای خیابانی راه‌اندازی کرد تا هم گردشگران و هم مردم محلی در طول روز و شب جذب شوند.

۶- اتصال به شهر (دسترسی آسان‌تر) میدان رینک گلونی به‌خوبی با خیابان‌ها و بافت اطرافش متصل است. در نقش جهان برخی ورودی‌ها مسدود یا سخت‌گذر هستند و این باعث می‌شود گردشگران به‌راحتی به میدان نرسند. می‌توان مسیرهای پیاده‌روی دایره‌ای طراحی کرد که میدان را به بازار و خیابان‌های اطراف وصل کند و هم از نظر بصری و هم حرکتی، دسترسی بهتری ایجاد کند.

۷- مقیاس انسانی و حس صمیمیت (فضایی دوستانه‌تر) میدان‌هایی مثل رینک گلونی و دل‌کمپو با اندازه مناسب و استفاده از عناصری مثل طاق‌ها، حس صمیمی‌تری به انسان می‌دهند. نقش جهان به خاطر بزرگی بیش از حدش گاهی احساس خالی و غریب بودن ایجاد می‌کند. با اضافه کردن طاق‌نما یا سازه‌هایی که فضا را تقسیم کنند و جاهایی برای توقف و فعالیت بسازند، می‌توان این حس را بهبود بخشید. برای ارتقای کیفیت این فضا، توجه به زیرساخت‌های نرم گردشگری، بهبود ایمنی شبانه، طراحی فضاهای سبز کاربردی و معرفی بهتر در سطح بین‌المللی پیشنهاد می‌شود.

۸- جایگاه جهانی و برندینگ (دیده‌شدن در جهان) میدان‌های معروف دنیا با نظرات گردشگران و محتوای دیجیتال در سایت‌هایی مثل [TripAdvisor](https://www.tripadvisor.com) شناخته می‌شوند؛ اما نقش جهان در این زمینه ضعیف عمل کرده است و محتوای دیجیتال کمی نسبت به میدان‌های دیگر درباره‌اش وجود دارد. می‌توان با کمپین‌های آنلاین، تولید ویدئوها و اطلاعات به زبان‌های مختلف و تشویق گردشگران به ثبت نظراتشان، این میدان را بیشتر به دنیا معرفی کرد.

۹- نگهداری و دوام (هزینه کمتر، ماندگاری بیشتر) میدان دل‌کمپو با طراحی ساده و بادوام، هزینه نگهداری کمی دارد. در نقش جهان به‌نظر می‌رسد چمن‌کاری زیاد و نگهداری آن پرهزینه و مشکل‌ساز است. پیشنهاد می‌شود از مصالح سنتی و مقاوم استفاده شود، طراحی‌ها ساده‌تر و کاربردی‌تر شوند و عناصری که نیاز به مراقبت زیاد دارند، حذف شوند تا هم هزینه‌ها کم شود و هم میدان سال‌ها زیبا بماند.

درنهایت میدان نقش جهان باوجود مستعدبودن زیاد برای گردشگری شهری پیاده‌مدار با این تغییرات می‌تواند به یکی از بهترین مقاصد در این امر هم در مقیاس منطقه‌ای و ملی و هم در مقیاس جهانی تبدیل شود. این پیشنهادات نه‌تنها تجربه گردشگران را بهتر می‌کند، برای مردم محلی هم فضایی دلپذیرتر و پویاتر می‌سازد. با الگوگرفتن از میدان‌های موفق، نقش جهان می‌تواند هم تاریخش را حفظ کند و هم به نیازهای امروزی پاسخ دهد. همچنین، می‌توان در مطالعات آتی درخصوص این فضای‌های شهری به ابعاد مقاوم‌سازی در برابر تغییرات اقلیمی و استفاده از فناوری‌های دیجیتال برای مدیریت گردشگری پیاده‌محور بیشتر تأکید کرد. درنهایت برای بهبود، پیشنهاد می‌شود میدان سرخ فضای سبز بیشتری ایجاد کند و نقش جهان ایمنی شبانه را تقویت کند. بدین ترتیب، می‌ادین تاریخی شهری می‌تواند هم به‌عنوان مرکز تعاملات اجتماعی و فرهنگی معاصر عمل کنند و هم نمادی ماندگار از میراث ارزشمند شهری باشند.

محدودیت‌های پژوهش و پیشنهادات برای تحقیقات آتی

- این پژوهش با محدودیت‌هایی مواجه بوده است که باید در تفسیر نتایج مدنظر قرار گیرند:
- عدم دسترسی به داده‌های میدانی مستقیم برای سه میدان اروپایی که تحلیل این میدان‌ها عمدتاً بر داده‌های ثانویه، تصاویر ماهواره‌ای و مستندات مکتوب استوار بود.
 - کارشناسان ایرانی، پرسشنامه را تکمیل کردند که احتمال سوگیری فرهنگی وجود دارد؛ هرچند همگی دارای تجربه بازدید از میدان‌های اروپایی بودند.
 - اخذ داده‌ها از OpenStreetMap ممکن است برخی خدمات گردشگری در این پایگاه داده ثبت نشده باشند.
 - تحلیل حساسیت: اگرچه وزن شاخص‌ها با AHP تعیین شد، تحلیل حساسیت جامع نسبت به تغییر وزن‌ها انجام نشد.
 - برای تکمیل تحقیقات برای آینده پیشنهادات ذیل ارائه می‌شود:
 - استفاده از تحلیل چیدمان فضا (Space Syntax) برای سنجش عینی‌تر شاخص‌های پیوستگی فضایی و دسترسی.
 - به‌کارگیری نقشه‌نگاری رفتاری (Behavioral Mapping) و ردیابی GPS گردشگران در میدان‌ها.
 - انجام تحلیل حساسیت بر وزن شاخص‌ها و بررسی پایداری رتبه‌بندی.
 - گسترش دامنه مطالعه به میدان‌های تاریخی سایر قاره‌ها (آمریکای لاتین، آسیای شرقی).
 - بررسی تأثیر تغییرات اقلیمی و فناوری‌های دیجیتال بر کیفیت گردشگری پیاده‌مدار.

منابع

- آسیابی، محمد (۱۳۸۹). *میدان شهری از معنا و مفهوم تا واقعیت آن در شهرهای ایران*. انتشارات طحان.
- تهرانی، فرهاد، ایوبی، رضا، و راداحمدی، مینا (۱۳۹۱). *بررسی تطبیقی الگوهای اولیه میدان نقش جهان*. اولین همایش معماری و شهرسازی اسلامی. <https://civilica.com/doc/128849>
- توسلی، محمود، و بنیادی، ناصر (۱۳۷۱). *طراحی فضای شهری*. مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
- حسینی، آرش (۱۳۹۶). *بررسی و تحلیل میدان نقش جهان اصفهان*. کنفرانس ملی معماری و عمران شهری. <https://civilica.com/doc/748123>
- شمس دهکردی، میلاد، صادقی، سما، و علیدادی شمس‌آبادی، اکبر (۱۳۹۴). *تحلیل میدان نقش جهان اصفهان به‌عنوان یک فضای شهری*. کنفرانس بین‌المللی معماری، شهرسازی، عمران، هنر و محیط زیست. <https://civilica.com/doc/607530>
- صادقی، علیرضا، و احمدی، فریال (۱۳۹۶). *خوانش مؤلفه‌های مکان در طراحی محیط شهری (نمونه موردی: میدان‌های تاریخی نقش جهان، گنجعلی خان، دل کمپو و گراند پلیس)*. علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۱۹(۵)، ۵۵۹-۵۷۰. <https://civilica.com/doc/1288892>
- کامروا، سید محمدعلی (۱۴۰۲). *عرفان مجسم از خاک تا افلاک*. سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان.

- محمدی، محمود، و چنگلوایی، یونس (۱۳۹۲). ارزیابی مؤلفه‌های کیفیت فضای شهری بر میزان مطلوبیت مسیرهای پیاده‌گردشگری، موردپژوهی اولویت‌بندی مسیرهای گردشگری پیاده در شهر اصفهان. نشریه علمی پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، ۵، ۳۱-۱۵. <https://www.magiran.com/p1407363>
- موتین، کلیم (۱۳۹۵). طراحی شهری خیابان و میدان (حسنعلی پورمند، مترجم). انتشارات دانشگاه تربیت مدرس.
- وحیدبافنده، مانا، و میرغلامی، مرتضی (۱۴۰۱). مقایسه تطبیقی میادین شهرهای ایتالیا و ایران به‌عنوان تجسم فضایی - کالبدی ساختارهای سیاسی - اجتماعی - مذهبی. فصلنامه پژوهش‌های مکانی فضایی، ۶(۴)، ۳۸-۵. <https://doi.org/10.22034/jspr.2022.702070>
- هرندی، مینا، صابری، حمید، حسنی، زهرا، و کشاورز، محدثه (۱۴۰۲). سنجش رضایت‌مندی از احیای محور تاریخی چهارباغ عباسی با تأکید بر بعد فرهنگی - اجتماعی. نشریه مرمت و معماری ایران (دانشگاه هنر اصفهان)، ۱۵، ۱۰-۱۴. https://mmi.aui.ac.ir/search.php?slc_lang=fa&sid=1

References

- Alexandrovskiy, A. L., van der Plicht, J., Krenke, N., Chichagova, O., Kovalyukh, N., & Sulerzhitsky, L. D. (1998). The early history of Moscow: 14C dates from Red Square. *Radiocarbon*, 40(2), 583-589. <https://doi.org/10.1017/S0033822200018518>
- Amen, M. A., & Nia, H. A. (2023). The impact of spatial configuration on pedestrian movement and tourism in historic urban cores. *Ain Shams Engineering Journal*, 14(3), 101892. <https://doi.org/10.1016/j.asej.2022.101892>
- Ashworth, G., & Page, S. J. (2011). Urban tourism research: Recent progress and current paradoxes. *Tourism Management*, 32(1), 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2010.02.002>
- Asiyabi, M. (2010). *Urban squares: From meaning and concept to their reality in Iranian cities*. Tahan Publications. [In Persian]
- Bardzińska-Bonenberg, T., & Bączkowska, M. (2019). Beauty of historic urban centers – Evolution in conservation theory. *Architecture, Civil Engineering, Environment*, 12(1), 7-17. <https://doi.org/10.21307/acee-2019-001>
- BBBike.org. (n.d.). BBBike extract service. Retrieved July 27, 2025, from <https://extract.bbbike.org>
- Behzadian, M., Otaghsara, S. K., Yazdani, M., & Ignatius, J. (2012). A state-of the-art survey of TOPSIS applications. *Expert Systems with Applications*, 39(17), 13051-13069. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2012.05.056>
- Bernabeu-Bautista, Á. (2023). *The role of successful public spaces in historic centers*. *Cities*, 137, 104337. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2023.104337>
- Camp, R. C. (1989). *Benchmarking: The search for industry best practices that lead to superior performance*. Productivity Press.
- Carmona, M. (2022). *Public places urban spaces: The dimensions of urban design*. Routledge. <https://doi.org/10.1080/13574809.2022.2075650>
- Carmona, M., Heath, T., Taner, O., & Tiesdell, S. (2010). *Public places, urban spaces: The dimensions of urban design* (2nd ed.). Architectural Press. <https://doi.org/10.4324/9781856179041>
- Baobeid, A., Koç, M., & Al-Ghamdi, S. G. (2021). Walkability and its relationships with health, sustainability, and livability: Elements of physical environment and evaluation frameworks. *Frontiers in Built Environment*, 7, 721218. <https://doi.org/10.3389/fbuil.2021.721218>
- Gehl, J. (2010). *Cities for People*. Island Press.
- Google Earth. (2024). Main market square. <https://www.google.com/maps/place/Rynek>

- Harandi, M., Saberi, H., Hosseini, Z., & Keshavarz, M. (2023). Assessing public satisfaction with the revitalization of the historic axis of Charbagh Abbasi with emphasis on socio-cultural dimensions. *Iranian Journal of Restoration and Architecture*, 15, 25–40.
https://mmi.aui.ac.ir/search.php?slc_lang=fa&sid=1 [In Persian]
- Hillier, B., & Hanson, J. (1984). *The social logic of space*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511597237>
- Hosseini, A. (2017). *Analysis and evaluation of Naqsh-e Jahan Square*. National Conference on Architecture and Urban Construction. <https://civilica.com/doc/748123> [In Persian]
- Humanitarian Open Street Map (HOT). (2025). *Land use layers (shapefiles)*. <https://www.hotosm.org/>
- Kamrava, S. M. A. (2023). *Embodied mysticism: From earth to the heavens*. Cultural, Social and Sports Organization of Isfahan Municipality. [In Persian]
- Kozak, M. (2002). Destination benchmarking: Concepts, practices and operations. *Annals of Tourism Research*, 29(2), 497–519. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(01\)00072-X](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(01)00072-X)
- Maniei, M., Askarizad R, Pourzakarya M, Gruehn D. (2024). The influence of urban design performance on walkability in cultural heritage sites of Isfahan, Iran. *Land*, 13(9), 1523. <https://doi.org/10.3390/land13091523>
- Mansouri, M., & Ujang, N. (2016). Tourist' expectation and satisfaction towards pedestrian networks in the historical district of Kuala Lumpur, Malaysia. *Asian Geographer*, 33(1), 1–21. <https://doi.org/10.1080/10225706.2016.1185639>
- Mohammadi, M., & Changlouāei, Y. (2013). Evaluating urban space quality components affecting the desirability of pedestrian tourism routes: Prioritizing pedestrian tourism paths in Isfahan. *Scientific-Research Journal of the Iranian Association of Architecture and Urbanism*, 5, 15–31. <https://www.magiran.com/p1407363> [In Persian]
- Moughtin, C. (1999). *Urban design: Street and square* (2nd ed.). Architectural Press.
- Moughtin, C. (2016). *Urban design: Street and square* (H. Pourmand, Trans.). Tarbiat Modarres University Press. (Original work published 2003). [In Persian]
- Nevola, F. (2007). *Siena: constructing the Renaissance city*. Yale University Press. <https://yalebooks.yale.edu/book/9780300112021/siena>
- Pereira, M. F., Santana, P., & Vale, D. S. (2024). The impact of urban design on utilitarian and leisure walking—The relative influence of street network connectivity and streetscape features. *Urban Science*, 8(2), 24. <https://doi.org/10.3390/urbansci8020024>
- Rudziński, G. (2020). *Kraków: A royal capital*. Kraków University Press.
- Rodríguez, J., & Hidalgo, I. (2023). The role of successful public spaces in historic centers: Insights from social media data. *Cities*, 137, 104337. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2023.104337>
- Sadeghi, A., & Ahmadi, F. (2017). Reading place components in urban environment design (Case study: the historic squares of Naqsh-e Jahan Square, Ganjali Khan Square, Piazza del Campo, and Grand Place). *Environmental Sciences and Technology*, 19(5), 559–570. <https://civilica.com/doc/1288892/> [In Persian]
- Shams Dehkordi, M., Sadeghi, S., & Alidadi Shamsabadi, A. (2015). *Analysis of Naqsh-e Jahan Square as an urban space*. International Conference on Architecture, Urbanism, Civil Engineering, Art and Environment. <https://civilica.com/doc/607530> [In Persian]
- Strommer, T., Munkácsy, A., & Földes, D. (2025). How walkable is an urban street? An expert-based public space and walkability assessment method. *European Transport Studies*, 2, 100040. <https://doi.org/10.1016/j.ets.2025.100040>
- Stutz, P., Kazyieva, D., Traun, C., Werner, C., & Loidl, M. (2025). Walkability at street level: An indicator-based assessment model. *Sustainability*, 17(8), 3634. <https://doi.org/10.3390/su17083634>

- Tavasoli, M., & Bonyādi, N. (1992). *Urban space design*. Center for Urban Planning and Architecture Studies and Research of Iran. [In Persian]
- Tehrani, F., Ayoubi, R., & Radahmadi, M. (2012). *A comparative study of the early patterns of Naqsh-e Jahan Square*. *Islamic Architecture and Urbanism Conference*. <https://civilica.com/doc/128849> [In Persian]
- TripAdvisor. (2023). *Main market square reviews (Krakow, Poland)*. https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g187895-d189825-Reviews-Main_Market_Square-Krakow_Lesser_Poland_Province_Southern_Poland.html
- Tufek-Memisevic, T., Stachura, E., & Ruždić, Z. (2024). Reimagining Urban Islands-Transformative Strategies for Plac Centralny, Krakow and Similar Traffic-Encircled Public Squares. In *International Symposium on Sustainable Urban Development* (pp. 110-125). Cham: Springer Nature Switzerland. http://dx.doi.org/10.1007/978-3-031-71076-6_6
- Turgay, A., & Ekinci, Y. O. (2021). Impact of spatial configuration to spatial quality: Venice and Istanbul. *Journal of Architecture and Urbanism*, 45(2), 205–216. <https://doi.org/10.3846/jau.2021.14306>
- Vahidbafandeh, M., & Mirgholami, M. (2022). A comparative study of Italian and Iranian city squares as spatial-physical manifestations of political, social and religious structures. *Journal of Spatial Research*, 6(4), 5–38. <https://doi.org/10.22034/jspr.2022.702070> [In Persian]
- Zilske, M., Neumann, A., & Nagel, K. (2011). OpenStreetMap for traffic simulation. In *1st European State of the Map Conference (SOTM Europe 2011)* (pp. 126-134). OpenStreetMap Austria. <https://depositonce.tu-berlin.de/items/8398667a-0368-4b1a-a474-fab1cc574c0f>

